

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Gražina Droessiger

**APIE EPISTEMINIO MODALUMO RAIŠKOS PRIEMONES
VOKIEČIŲ IR LIETUVIŲ KALBOSE. INTERVIU KAIP POKALBIO
RŪŠIES TYRIMAI REMIANTIS KOMUNIKACINE-PRAGMATINE
MODALUMO SAMPRATA**

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2008

Disertacija rengta 2000 – 2007 metais Vilniaus pedagoginiame universitete.

Mokslinė vadovė:

doc. dr. Ernesta Račienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Filologijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

doc. dr. Ernesta Račienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Nariai:

prof. habil. dr. Olegas Poliakovas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

doc. dr. Astutė Beniulienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

doc. dr. Sigita Barniškienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

doc. dr. Vytautas Kardelis (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Oponentės:

prof. dr. Grasilda Blažienė (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

doc. dr. Daiva Deltuvienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H)

Disertacija bus ginama viešame Filologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2008 m. kovo 28 d. 15 val. Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto V. Krėvės auditorijoje.

Adresas: Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2008 m. vasario mėn. d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

UNIVERSITÄT VILNIUS

Gražina Droessiger

**ZU AUSDRUCKSMITTELN DER EPISTEMISCHEN MODALITÄT IM
DEUTSCHEN UND LITAUISCHEN. UNTERSUCHUNGEN ZUR
GESPRÄCHSSORTE INTERVIEW IM RAHMEN EINES
KOMMUNIKATIV-PRAGMATISCHEN MODALITÄTSKONZEPTS**

Zusammenfassung der Doktordissertation
Geisteswissenschaften, Philologie (04 H)

Vilnius, 2008

Die vorliegende Dissertation wurde von 2000 bis 2007 an der Pädagogischen Universität Vilnius erarbeitet.

Wissenschaftliche Betreuerin:

Doz. Dr. Ernesta Račienė (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Die Verteidigung der Dissertation findet vor dem Rat der philologischen Wissenschaften der Universität Vilnius statt:

Vorsitzende:

Doc. Dr. Ernesta Račienė (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Mitglieder:

Prof. Dr. habil. Olegas Poliakovas (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Doz. Dr. Astutė Beniulienė (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Doz. Dr. Sigita Barniškienė (Vytautas-Magnus-Universität Kaunas, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Doz. Dr. Vytautas Kardelis (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Opponentinnen:

Prof. Dr. Grasilda Blažienė (Pädagogische Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Doz. Dr. Daiva Deltuvienė (Universität Vilnius, Geisteswissenschaften, Philologie – 04H)

Die vorliegende Dissertation wird in einer öffentlichen Sitzung des Rates der philologischen Wissenschaften am 28. März 2008 um 15.00 Uhr im Vinco-Krėvės-Auditorium der Philologischen Fakultät der Universität Vilnius verteidigt.

Anschrift: Universiteto 5, LT-01513 Vilnius, Litauen

Die Zusammenfassung der Dissertation ist am Februar 2008 verschickt worden.

Die Dissertation liegt zur Ansicht in der Universitätsbibliothek der Universität Vilnius aus.

IVADAS

Darbo objektas. Šio darbo objektas yra episteminis modalumas bei jo raiškos priemonės vokiečių ir lietuvių kalbose. Dėmesys skiriamas visų pirma leksinėms bei rinktinėms morfologinėms (ypač tariamajai nuosakai) šios modalumo rūšies raiškos priemonėms autentiškuose žodiniuose, raštu užfiksuotuose interviu.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis darbo **tikslas** – sinchroniniu aspektu ištirti ir palyginti episteminio modalumo raiškos priemones vokiečių ir lietuvių kalbose, atskleisti jų vartojimo panašumus bei skirtumus. Modalumo tema kalbotyroje nagrinėjama gana dažnai, neretai ji tampa audringų diskusijų objektu. Mokslininkų nuomonės išsiskiria tiek apibrėžiant patį modalumą, tiek skirstant jį į atskiras rūšis, kurių skaičius įvairiuose šaltiniuose svyruoja nuo dviejų iki penkių. Episteminio modalumo sąvoka yra, ko gero, vienintelis dalykas, dėl kurio daugiau ar mažiau sutariama. Tai – viena iš modalumo rūšių, paprastai siejama su kalbančiojo / rašančiojo abejonėmis ir spėjimais. Tačiau ir čia kyla problemų: pvz., vokiečių kalbotyroje episteminis modalumas dažniausiai minimas kalbant tik apie tam tikrą modalinių veiksmožodžių vartojimo būdą. Nors dažnai užsimenama, kad spėjimą / abejonę galima išreikšti įvairiais būdais, tačiau kompleksiški episteminio modalumo raiškos priemonių tyrimai yra reti. Antra vertus, kadangi diskutuojama dėl paties modalumo sąvokos, neaišku, kaip episteminis modalumas yra susijęs su modalumu ir kokią vietą jis jame užima. Atsižvelgiant į tai, darbe keliami tokie **uždaviniai**:

1. Teorinėje disertacijos dalyje apžvelgti modalumo tyrimus kalbotyroje ir, jais remiantis, pasiūlyti komunikacinę-pragmatinę modalumo koncepciją, apimančią kuo daugiau kalbinių modalumo raiškos priemonių, o ne pritaikytą tik kokiam nors vienam ar dviem priemonėms.
2. Patikslinti episteminio modalumo sąvoką ir tiksliai apibrėžti jo vietą pasiūlytoje bendroje modalumo koncepcijoje.
3. Praktinėje disertacijos dalyje išsiaiškinti, kokiomis kalbinėmis priemonėmis gali būti reiškiamas episteminis modalumas autentiškoje žodinėje, raštu fiksuotoje vokiečių ir lietuvių kalboje, ypatingą dėmesį skiriant leksinėms bei rinktinėms morfologinėms (tariamajai nuosakai) raiškos priemonėms. Rastąsias episteminio modalumo raiškos priemones susisteminti, aprašyti, įvertinti statistiškai ir taip atskleisti jų vartojimo tendencijas abiejose kalbose bei jas palyginti.

Tyrimo medžiaga. Empirinį darbo pagrindą sudaro 50 vokiškų ir 50 lietuviškų interviu su visuomenėje daugiau ar mažiau žinomais asmenimis. Visų interviu šaltinis – internetas. Jų tema yra vadinamasis gyvenimo būdas, stilius (neįpareigojantis pokalbis apie darbą, asmeninį gyvenimą, laisvalaikį). Bendra tiek vokiškų, tiek lietuviškų interviu apimtis yra po maždaug 74 000 žodžių. Pasirinktoji autentiška medžiaga leidžia ne tik išsiaiškinti, kokios kalbinės priemonės yra vartojamos episteminiam modalumui reikšti, bet ir parodyti, kaip jos daro įtaką viena kitai bendroje kalbinėje situacijoje. Vokiškuose interviu iš viso rasta 2 093 episteminio modalumo raiškos atvejų, lietuviškuose – 2 387.

Tyrimo metodika. Darbas yra sinchroninis aprašomasis. Empirinės medžiagos analizės pagrįstos indukcija, remiamasi substitucijos, transformacijos bei eliminacijos testais. Taip pat naudojamas ir kalbinės statistikos metodas, leidžiantis rastąsias episteminio modalumo raiškos priemones įvertinti kiekybės atžvilgiu.

Darbo aktualumas ir naujumas. Darbas parašytas remiantis komunikacine-pragmatine kalbotyra, kuri kalbą nagrinėja ne kaip uždarą formų sistemą, o kaip gyvą organizmą. Tiriant natūralią, nesukonstruotą kalbą svarbūs kalbančiojo ir klausančiojo vaidmenys, jų sąveika, kontekstas ir kalbinė situacija. Iš šio taško galima naujai pažvelgti ir į senesnes temas, tokias kaip modalumo tyrimai. Šiame darbe modalumas suprantamas ne kaip sakinio savybė, o kaip universali kalbinė pragmatinė kategorija. Jis apibrėžiamas kaip kalbančiojo požiūris į propozicinėje pasakymo dalyje išreikštą dalyką. Į modalumo koncepciją įtraukiami visi kalbančiojo požiūriai, neapsiribojant vadinamuoju realybės vertinimu. Pateikiama požiūrių klasifikacija į kognityvinius, afektinius bei voluntatyvinius, atspindinti vidinę modalumo struktūrą. Taigi modalumas apima ir emocijų bei estetinių požiūrių reiškimą. Svarbią vietą tokioje modalumo koncepcijoje užima episteminis modalumas – vienas kognityvinių požiūrių raiškos aspektų. Tokį modalumo modelį, nors jis iš dalies remiasi kitų mokslininkų darbais, galima laikyti nauju. Darbe pasiūlomas ir naujas episteminio modalumo modelis. Aktualus yra episteminio modalumo raiškos priemonių tyrimas, nes tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose tokie tyrimai yra reti ir neišsamūs, arba atliekami kiek kitais aspektais, o kontrastyvinių darbų, gretinančių abiejų minėtų kalbų episteminio modalumo raiškos priemones, iki šiol apskritai dar nebuvo.

Darbo apimtis ir struktūra. Disertacija parašyta vokiečių kalba. Ją sudaro įvadas, teorinė ir praktinė dalys, išvados, šaltinių bei naudotos literatūros (129 pozicijos) sąrašai, priedas. Teorinę dalį sudaro keturi skyriai, du iš jų padalyti į poskyrius. Praktinę dalį sudaro penki skyriai, trys iš jų padalyti smulkiau. Darbe yra viena schema, penkios diagramos, vienuolika lentelių. Dar trys lentelės pateikiamos priede.

Teorinė ir praktinė darbo reikšmė. Teorinę darbo reikšmę atskleidžia pasiūlyta komunikacinė-pragmatinė modalumo koncepcija bei sukurtas episteminio modalumo modelis. Tai – bandymas išspręsti modalumo apibrėžimo bei jo rūšių išskyrimo problemą ir duoti postūmį naujoms diskusijoms šia tema. Kompleksinės empirinės medžiagos analizė parodo episteminio modalumo raiškos priemonių vartojimo tendencijas dabartinėse vokiečių ir lietuvių kalbose, jų duomenimis ir išvadomis gali būti remiamasi tolesniuose episteminio modalumo tyrimuose.

Darbo rezultatai gali būti panaudoti ir praktiškai: tiek verčiant, tiek mokant ar mokantis kalbų.

Ginamieji teiginiai:

1. Episteminis modalumas – viena iš modalumo rūšių – yra universali kalbinė kategorija, todėl galima sudaryti jo raiškos priemonių, vartojamų tiek vokiečių, tiek lietuvių žodinėje (raštu fiksuotoje) kalboje, sąrašą.
2. Episteminis modalumas yra heterogeniškas, graduojamas fenomenas, todėl jį galima padalyti į keletą sričių. Remiantis šiuo padalijimu, galima susisteminti bei aprašyti episteminio modalumo raiškos priemones vokiečių ir lietuvių kalbose.
3. Tiek vokiečių, tiek lietuvių kalbose egzistuoja gausios, heterogeniškos kalbinės priemonės episteminiam modalumui išreikšti, tarp jų ir kai kurios veiksmažodžio nuosakos, modaliniai veiksmažodžiai, modaliniai žodžiai bei dalelytės. Atskirų episteminio modalumo raiškos priemonių vartojimo dažnumas skiriasi. Kontekste raiškos priemonės daro viena kitai įtaką.
4. Gretinant raiškos priemonių vartojimo tendencijas abiejose minėtose kalbose, randama ir panašumų, ir skirtumų. Vokiečių ir lietuvių kalbose spėjimai ir abejonės reiškiami iš esmės tomis pačiomis priemonių grupėmis, tačiau jų procentinis pasiskirstymas yra nevienodas.

TURINYS

Įvade aprašomas darbo objektas, tikslai, uždaviniai, tiriamoji medžiaga, metodai, mokslinis darbo naujumas bei aktualumas, taip pat teorinė bei praktinė disertacijos reikšmė.

PIRMOJI DALIS: Teoriniai pagrindai (Theoretische Grundlagen). Pirmajame šios dalies skyriuje **Ankstesnių tyrimų apžvalga** (Einführung in den Forschungsstand), padalytame į keturis poskyrius, kritiškai apžvelgiami modalumo tyrinėjimai kalbotyroje, pateikiamas savas požiūris ir vertinimai.

Modalumas kalbotyroje nagrinėjamas dažnai. Pati modalumo sąvoka kilusi iš logikos mokslo, kuriame ji siejama su teiginių būtinybe, tikimybe ir galimybe. Lingvistikoje randami įvairūs modalumo apibrėžimai bei jo skirstymai į atskiras rūšis. Kaip viena iš rūšių dažnai minimas episteminis modalumas, ypač naujesniuose mokslo darbuose. Dažniausiai šios modalumo rūšies apibrėžimai siejami su tokiais sąvokomis kaip tiesa, tikrovė, įsitikinimas, tikėjimas, galiojimas ir pan. Nors formalūs episteminio modalumo apibrėžimai ir skiriasi, vis dėlto kalbant apie epistemiškumą, paprastai galvoje turimas tam tikras kalbos vartotojo įsitikinimo ar tikrumo laipsnis. Tą ypač puikiai parodo praktiniai moksliniuose šaltiniuose pateikiami episteminio modalumo pavyzdžiai.

Kur kas didesnių problemų kelia lingvistinis paties modalumo apibrėžimas. Jis priklauso ir nuo kalbotyros krypties, ir nuo individualios atskiro autoriaus nuomonės. Modalumo sampratą galima apibūdinti galimybės ir būtinybės išraiška (plg. Meyer 1991; Öhlschläger 1984), jį galima išplėsti ir iki subjektyvaus kalbančiojo požiūrio į propozicijoje išreikštą dalyką (plg. Sandhöfer-Sixel 1988). Lewandowski leksikone (plg. 1994: 714) modalumas apibrėžiamas kaip plati morfosintaksinė bei semantinė-pragmatinė (komunikacinė) kategorija, apimanti veiksmažodžio nuosakas, išreiškianti kalbančiojo santykį su pasakymu bei pasakymo santykį su realybe arba kalbamo dalyko realizavimu ir galinti būti realizuota gramatiškai ir / arba leksiškai, su intonacija ar retorika. Tokia modalumo samprata daugiau ar mažiau būdinga komunikacinei-pragmatinei kalbotyros kryptims. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Dietrich (plg. 1992: 25, 77) savo reliatyviojo modalumo teorijoje šį reiškinį vadina reikšmės kategorija bei priskiria semantinėms sakinio savybėms. Kalbant apie modalumą, kalbotyroje, ko gero, sutinkama tik dėl dviejų dalykų: kad modalumas nėra sudedamoji sakinio / pasakymo turinio dalis, o kažkas, kas papildomai išreiškiama šalia to turinio, ir kad modalumą galima suskirstyti į atskiras rūšis bei išreikšti įvairiomis priemonėmis (plg. Vater 1975: 104; Jachnow 1994: 55).

Daugelyje senesnių lingvistikos darbų, o ypač gramatikose modalumo tema nagrinėjama nesistemiškai, atskiruose skyriuose, paprastai tuose, kuriuose kalbama apie veiksmažodžio nuosakas, modalinius veiksmažodžius bei žodžius (Heidolph / Flämig / Motsch 1984; Sommerfeldt / Starke 1998). Kritikuotinas yra gramatikų polinkis modalumą aptarti skyriuose apie nuosakas, nes, pasak Haßler (plg. 1998: 313), formalieji modalumo apibrėžimo kriterijai yra abejotini, o asimetrija tarp nuosakų ir modalumo yra ryški. Kita vertus, kadangi daugelyje gramatikų paminimos ir kitos įvairios modalumo reiškos priemonės, nelabai aišku, kuo remiantis būtent veiksmažodžio nuosakos laikomos svarbiausia reiškos priemone.

Neretai tapatinamos ar painiojamos sąvokos *modalumas* ir *nuosaka*. Štai ir Andersson pastebi (plg. 1989: 29), kad sąvoka *nuosaka* dažnai vartojama ne tik gramatinei kategorijai, bet ir kalbinei universalijai pavadinti. Palmer pabrėžia (plg. 2003: 2), kad *nuosaka* tėra modalumo subkategorija.

Bandymai susisteminti ir kompleksiskai aprašyti modalumo ar episteminio modalumo raiškos priemonės yra reti. Dažniausiai apsiribojama kažkokia viena raiškos priemone, todėl šiuo metu gerai ištirtos yra *nuosakos* (Bausch 1978; Fabricius-Hansen 1997, 2002; Eisenberg 1997), vis daugiau tyrimų skiriama modalinėms dalelytėms (Weydt 1979; Hinrichs 1983; Helbig 1988; König 1997; Feyrer 1998). Vis dėlto daugiausia dėmesio vokiečių lingvistikoje sulaukia modaliniai veiksmažodžiai (Lindemann 1997; Diewald 1999; Reis 2001; Gloning 1997, 2001; Letnes 1997, 2001), nes jie pasižymi daugiafunkciškumu, t. y. gali būti vartojami tiek epistemiškai, tiek neepistemiškai.

Nesutariama ir dėl modalumo rūšių skaičiaus bei jų pavadinimų. Paprastai skirtinguose šaltiniuose jų skaičius svyruoja nuo dviejų iki penkių. Dažniausiai kalbama apie *subjektyvųjį* ir *objektyvųjį*, *episteminį* ir *neepisteminį*, *episteminį* ir *deontinį* modalumą. Rečiau randami tokie terminai kaip *inferencinis* ir *neinferencinis* (Calbert 1975), *komunikacinis-gramatinis* ir *loginis-gramatinis* (Schmidt 1967), *objektyvusis*, *komunikacinis-gramatinis* ir *loginis-gramatinis* (Meier 1977), *episteminis*, *deontinis* ir *dinaminis* (Palmer 2003), *orientuotas į veikiantįjį*, *orientuotas į kalbantįjį*, *episteminis* ir *subordinuojantysis* (Bybee et al. 1994). Kai kurie iš šių skirstymų taikomi tik modaliniams veiksmažodžiams, kiti apima daugiau modalumo raiškos priemonių. Tačiau net ir tas pats pavadinimas skirtinguose šaltiniuose neretai slepia kitą ar kiek kitokį turinį. O štai, pavyzdžiui, Zifonun et al. (1997) apskritai kalba ne apie vienokį ar kitokį modalumą ar jo rūšis, o apie skirtingus šnekos kontekstus (*Redehintergründe*), kuriuose atsiduria modaliniai veiksmažodžiai. Tų kontekstų išskiriama net penki: *episteminis*, *normatyvinis*, *teleologinis*, *valios* bei *aplinkybių*. Vis dėlto kalbant apie episteminį modalumą, galima pasakyti, kad paprastai šį terminą atitinka tokie kiti terminai, kaip *subjektyvusis*, *komunikacinis-gramatinis* arba *įsitikinimo* (*Gewissheitsmodalität*) modalumas. Ne kiekviename šaltinyje minimas epistemiškumas, tačiau labai dažnai būtent jis turimas galvoje, kai kalbama ir apie pasakymo galiojimo laipsnį (*Gültigkeits-*, *Geltungsgrad*), tiesos, tikrovės arba realybės vertinimą.

Taipogi diskutuojama, ar modalumui priskirti emocijas bei neigimą.

Tam, kad būtų galima išsiaiškinti, kaip modalumas gali būti apibrėžtas šiame darbe bei kokią vietą jame užima episteminis modalumas, kurio pati sąvoka, kaip minėta, nekelia

didesnių problemų, išsamiau apžvelgiami ankstesni modalumo tyrimai keliose skirtingose kalbotyros kryptyse.

Tradiciniuose ir funkcinuose darbuose į akis krenta tai, kad, apibūdinant modalumą, paprastai kalbama apie dviejų rūšių santykius: veiksnio santykį su tariniu / veiksniu bei kalbančiojo santykį su pasakymu, akcentuojant realybę arba tiesą ir pan. Tai parodo ne tik rasti modalumo apibrėžimai, nes jie, deja, pateikiami toli gražu ne kiekviename moksliniame šaltinyje, bet ir įvardytos modalumo rūšys, savo ruožtu išskiriamos atsižvelgiant į skirtingas modalumo raiškos priemones. Episteminio modalumo terminas tradiciniuose ir funkcinuose darbuose nevartojamas, tačiau nesunku pastebėti, kad būtent antroji santykių rūšis – kalbančiojo santykis su pasakymo turiniu – savo esme labai panaši į episteminio modalumo aprašymą. Štai, pavyzdžiui, Schmidt (plg. 1967: 224), pasiremdamas Admoni, rašo, kad nuosakos formos išreiškiančios kalbančiojo požiūrį į pasakymo turinį ir pasižyminčios komunikaciniu-gramatiniu charakteriu. O modaliniai veiksmažodžiai modifikuojantys veiksnio ir tarinio santykį ir atliekantys loginę-gramatinę funkciją. Kartais pastarieji galintys iš nuosakų perimti ir komunikacinę-gramatinę funkciją, kuri, be kita ko, būdinga ir modaliniams žodžiams. Panašiai rašo ir Jung (plg. 1980: 182). Nors autorius neišskiria modalumo rūšių, tačiau taipogi skirtingai apibūdina modalinių veiksmažodžių ir modalinių žodžių funkcijas. Beje, kalbėdamas apie modalinius žodžius, Jung laikosi nuomonės, kad jais kalbantysis vertina pasakymo tiesą ar tikimybę. Šią modalinių žodžių funkciją galima būtų pavadinti epistemine.

Panašus požiūris į modalumą aptinkamas ir kituose darbuose. Meier siūlo (plg. 1977: 87) modalumą padalyti į tris rūšis: objektyvųjį, subjektyvųjį / komunikacinį-gramatinį ir loginį-gramatinį, o komunikaciniam-gramatiniam arba subjektyviajam, kai kalbantysis išsako savo įsitikinimą, priskirti ir raginimą bei norus. Deth (plg. 1986: 22-24) taip pat skiria tris modalumo rūšis, nors vartoja kitus terminus. Tiek minėti du autoriai, tiek ir Sommerfeldt / Schreiber / Starke (plg. 1991: 21), kalbėdami apie objektyvųjį modalumą (Deth jį vadina bendruoju), pažymi, kad jis išreiškia pasakymo turinio santykį su tikrove / realybe.

Šitoks skirtingų santykių išskyrimas – bandymas surasti kriterijus, kuriais būtų galima suvienyti ir modalinėmis pavadinti kuo daugiau kalbinių priemonių. Atsižvelgiant į tai, kad jos iš tiesų yra labai heterogeniškos (plg. nuosakas ir modalinius veiksmažodžius), nelengva visoms joms pritaikyti tą patį kriterijų. Būtent tokį skirtingų santykių skyrimą, atsižvelgiant į kalbinę priemonę, labai kritikuoja Dietrich ir Haßler. Pasak jų (plg. Dietrich 1992: 23, Haßler 1996: 315), toks skyrimas jokiū būdu neapibrėžia modalumo, nes į vieną krūvą suplakamos dvi skirtingos, neiškiai nusakytos grupės, kurių negalima pavadinti bendru terminu

modalumas. Su tuo reikia sutikti, nes būtent kalbinių priemonių, kurias norima pavadinti modalinėmis, įvairovė kelia sunkumų bandant sukurti modalumo apibrėžimą. Greičiausiai dėl šios priežasties nemažai autorių apskritai šio reiškinio neapibrėžia (von der Gabelentz 1984, Schmidt 1967, Sommerfeldt / Schreiber / Starke 1991), kituose šaltiniuose randamas veikiau abstraktus modalumo aprašymas (Vinogradov 1975, Jung 1980, Meier 1977).

Problemiškas yra daugelyje apibrėžimų ar apibūdinimų randamas tikrovės / realybės akcentavimas. Tokie apibrėžimai būdingi ir lietuvių kalbotyrai (plg. Balkevičius 1963, Laigonaitė 1967, Jakaitienė / Laigonaitė / Paulauskienė 1976, Ulvydas 1971, Paulauskienė 1971). Čia neminimas veiksnio ir tarinio santykis, nes lietuvių kalboje modalinių veiksmažodžių kategorija nėra vienareikšmiškai išskirta, o vokiečių kalbotyroje būtent ji siejama su šiuo santykiu. Taigi, kalbant apie kalbančiojo arba sakinio santykį su tikrove, lietuvių lingvistikoje visada turimos mintyje veiksmažodžio nuosakos, laikomos pagrindine modalumo raiškos priemone. Problemų kelia tas faktas, kad sąvoka *realybė* / *tikrovė* gali būti suprantama įvairiai, o Jachnow rašo (plg. 1994: 56), kad, jo nuomone, kalbantysis neturi jokio pagrindo tematizuoti šitokio santykio, nes jis, kalbantysis, visada laikosi subjektyvaus požiūrio, kad pasakymas atitinka realybę, arba norėtų tokią įspūdį sudaryti kitam asmeniui, kaip tai būna meluojant.

Semantiniai ir pragmatiniai darbai. Calbert (plg. 1975:1) kalba apie įvairias modalumo raiškos priemones, tačiau jos rūšis – inferencinę ir neinferencinę¹ – taiko tikrai modalinių veiksmažodžių vartojimui. Ir Palmer (plg. 2003: 1-7) modalumo rūšis – episteminių, deontinių ir dinaminį – skiria tik modaliniams veiksmažodžiams (jos visos reiškiančios „non-assertion“), tačiau autorius ieško išeities, kaip su modaliniais veiksmažodžiais galima būtų susieti veiksmažodžio nuosakas. Jo nuomone, modalumą ir sudaro būtent šios dvi kategorijos.²

Modalumo apibrėžimas pasiūlomas ne visuose darbuose, čia jis paprastai siejamas su iš modalinės logikos perimtais terminais „būtinybė“ ir „galimybė“.³ Palmer (plg. 2003: 1-7) visiškai sąmoningai atsisako apibrėžti modalumą ir kalba tikrai apie tam tikrą galimą sisteminį modalumo rėmą. Tikroji modalumo ypatybė esanti „assertion“ vs. „non-assertion“. O štai Usonienė (plg. 2004: 28-47) pasiūlo ir bendrą modalumo, ir jo rūšių apibrėžimą. Episteminis

¹ Inferencinis modalinių veiksmažodžių vartojimas čia atitinka episteminių. Šiuos terminus Calbert vartoja remdamasis Lyons (1968).

² Holvoet/Judžentis rašo (plg. 2004: 78), kad nuosakos sritis neįeinanti į platesnę modalumo sritį, nes nuosakos turinčios tam tikrų funkcijų, kurių modalumo samprata nepadedanti išaiškinti.

³ Netikslus atrodo kai kurių terminų vartojimas. Pavyzdžiui „episteminiams būtinumui“ pailiustruoti pateikiami tokie pavyzdžiai: *I must be dreaming* (vgl. Calbert 1975: 20); *They must be in the office* (vgl. Palmer 2003: 7); *tikriausiai, greičiausiai* (vgl. Usonienė 2004: 82). Ar juose išreikšta būtinybė?

modalumas bendriausia prasme suprantamas kaip tikimybės išraiška, o deontinis kaip predikatinė struktūra, kurioje nusakomas santykio tarp pagrindinio situacijos dalyvio ir kalbamo veiksmo ar proceso pobūdis. Pats modalumas siejamas su kalbančiojo požiūriu, tačiau modaliniu vadinamas tik situacijos santykio sutikimas su tikrove / realybe / faktiškumu. Bybee et al. laikosi nuomonės (plg. 1994: 177-181), kad modalumą glaustai apibrėžti labai sunku dėl to, kad jo reikšminė pusė bei gramatinė išraiška yra skirtingos. Todėl kyla klausimas, koku pagrindu autoriai skiria keturias modalumo rūšis: orientuotąjį į veikiantįjį (ši rūšis yra propozicijos turinio dalis), orientuotąjį į kalbantįjį (apima įvairias direktyvas), episteminį (apima kalbančiojo požiūrį į propozicijos tiesą) ir subordinuojantįjį (čia aprašomi įvairūs šalutiniai sakiniai). Atrodo, kad čia susiduria jau ne dvi, o keturios tarpusavyje mažai kuo susijusios grupės. Tuo tarpu vokiečių lingvistai Eisenberg ir Zifonun et al. modalumą visų pirma sieja su nuosakomis (plg. Zifonun et al. 1997: 1743-1777; Eisenberg 1999: 114-123). Modalumas priešinamas realumui / faktiškumui, realūs dalykai galintys būti modalizuoti. Klaidina Eisenbergo vartojami terminai *modalumas* (Modalität) ir *modalizavimas* (*Modalisierung*), nes pirmasis vartojamas kalbant apie nuosakas, o antrasis apie modalinius veiksmažodžius. Zifonun et al. (plg. 1997: 1882-1887) modalinių veiksmažodžių, atrodo, apskritai nesieja su modalumu. Veiksmažodžio nuosakoms didžiausią dėmesį skiria ir Heidolph / Flämig / Motsch (plg. 1984: 521).

Komunikaciniams-pragmatiniams darbams būdinga tai, kad juose pabrėžiamas kalbančiojo, konteksto ar kalbinės situacijos vaidmuo, bei kad jų tyrimo objektas yra ne sakiny, o pasakymas. Juose apie modalumą paprastai kalbama kaip apie kalbančiojo požiūrį, kuris gali būti išreikštas tiek kalbinėmis, tiek nekalbinėmis priemonėmis. Dažnai komunikaciniuose-pragmatiniuose darbuose modalumui bandoma priskirti kuo daugiau raiškos priemonių. Nemažai šių išvardytų bruožų būdinga Bublitzo (1978) bei Jachnowo (1994) modalumo koncepcijoms. Pirmojo paminėto autoriaus teorija įdomi tuo, kad, skirstydamas modalumą į kognityvinį, valios bei emocinį, jis nuo modalumo neatskiria emocijų (plg. Bublitz 1978: 5–9). Jachnow (plg. 1994: 85) pateikia labai išsamų modalumo apibrėžimą ir kritikuoja įvairias gramatikas, kurios, pasak jo, iki galo nesuvokiančios, kad šis reiškinys visų pirma yra komunikacinis. Ši kritinė pastaba taikytina ir daugeliui lietuviškų mokslo darbų, daugiau ar mažiau prijauniančių komunikaciniam-pragmatiniam modalumo supratimui. Tiek „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (DLKG), tiek „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (LKE) modalumas suvokiamas kaip kalbančiojo požiūris į pasakymo turinį, bet visų pirma siejamas su nuosakomis, nors minimi ir kiti modalumo raiškos būdai. „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ (plg. 1997: 304–312) modalumo tema ir

nagrinėjama skyriuje apie nuosakas, o „Lietuvių kalbos enciklopedijoje“ (plg. 1999: 418–419) modalumas vadinamas sakinio požymiu. Sakinio lygmeniu apsiriboja bei nuosaką tapatina su modalumu ir Valeckienė (plg. 1998: 73–89), nors iš esmės autorė modalumą supranta plačiau, mini intonacijos, konteksto bei klausančiojo vaidmens svarbą.

Nemažai mokslo šaltinių, ne tik komunikaciniuose-pragmatiniuose, apie modalumą kalbama kaip apie universalią kalbinę kategoriją ir / ar kaip apie tam tikrą metakalbą (plg. Harden 1983; Feyrer 1998; Th. Fritz 2000b). Šio požiūrio laikomasi ir šiame darbe. Taip pat pritariama modalumo, kaip kalbos vartotojo požiūrių išraiškos, sampratai. Pastarąją savo darbuose remiasi Sandhöfer-Sixel (1998) ir Girth (1993). Sandhöfer-Sixel (plg. 1988: 15-42) modalumo teorija ypač priimtina dėl to, kad autorė šiam reiškiniui priskiria ir emocijų raišką, o, kalbėdama apie vertinamąjį (*Gültigkeitsmodalität*) modalumą, vieną nuo kitos atskiria įsitikinimo bei realumo sąvokas. Girth (plg. 1993: 62) pasiūlo keturias vertinimo (tai – etapas prieš požiūrio susidarymą) bazines: estetinę, moralinę, faktinę-adaptyvinę ir ekspresinę. Taigi čia į modalumo sampratą įtraukiamas ir estetinis bei moralinis požiūriai.

Antrasis skyrius: **Darbinis modalumo apibrėžimas** (Vorschlag einer Arbeitsdefinition zum Begriff der Modalität). Remiantis Sandhöfer-Sixel (1988) bei Girth (1993) mokslo darbais bei kai kuriomis Bähr (1986) mintimis, disertacijoje siūlomas darbinis modalumo (ir episteminio modalumo) apibrėžimas bei požiūrių klasifikacija.

Modalumas apibrėžiamas kaip *kalbančiojo požiūris į propozicinėje pasakymo dalyje reiškiamą dalyką. Modalumas apima reiškiamą kalbančiojo požiūrį į save patį, kitus žmones, įvairius realiai ir fiktyviai pasaulyje egzistuojančius daiktus, dalykus ir reiškinius. Kadangi požiūriai yra kognityviniai universalai, tai ir modalumas šia prasme – universali kognityvinė kategorija. Jis – ir universali kalbinė kategorija, nes kalbančiojo požiūrius galima išreikšti bet kurioje kalboje. Jis – komunikacinė-pragmatinė kategorija, priklausanti nuo kalbančiojo-klausančiojo santykio, nuo kalbos vartotojo asmenybės bei visos kalbinės situacijos. Modalumui, kaip ir patiems požiūriams, būdingas įvairaus laipsnio subjektyvumas (pradedant individualiu ir baigiant intersubjektyvumu) ir intensyvumas. Modalumą sąlygoja tokie veiksniai kaip istorinis laikotarpis, kultūra ir tam tikra konkreti kalba. Požiūriai kiekvienoje kalboje išreiškiami skirtingomis, labai įvairiomis formomis bei priemonėmis, kontekste darančiomis įtaką viena kitai.*

Skiriami tokie kalbos vartotojo požiūriai:

I. **Kognityviniai požiūriai** apima kalbančiojo žinias apie pasaulį bei iš to išplaukiantį galvojimą bei tikėjimą.

1. Kalbantysis, remdamasis savo žiniomis, gali išreikšti savo **įsitikinimą** apie save, kitus asmenis, daiktus, dalykus, veiksmus bei reiškinius. Jo pasakyme gali atsispindėti visiškas įsitikinimas / žinojimas, visiškas netikrumas / nežinojimas arba įvairūs spėjimo laipsniai, esantys tarp šių dviejų polių: *Vaikai nuėjo į mokyklą.* (visiškas tikrumas / žinojimas, teigimas) – *Vaikai nenuėjo į mokyklą.* (visiškas tikrumas / žinojimas, neigimas) – *Vaikai turbūt / ko gero / greičiausiai nuėjo į mokyklą.* (įvairūs spėjimo laipsniai).

Įsitikinimo reiškinys moksliniuose darbuose paprastai siejamas su **episteminiu modalumu**. Šiame darbe episteminiu modalumu nelaikomas išreikštas absoliutus žinojimas ir nežinojimas (juos galima pavadinti nežymėtais atvejais), o tik ribotas, neabsoliutus įsitikinimas, taigi įvairūs spėjimo ir abejonės atspalviai⁴ bei **evidencialumas**, nes, persakydamas kito žmogaus mintis, kalbėtojas neprisiima atsakomybės už informacijos tikrumą: *Jis tvirtina, kad vaikai nuėjo į mokyklą.*

Kalbančiojo įsitikinimas būna įvairaus intensyvumo ar laipsnio, todėl čia galima kalbėti apie įsitikinimo modelį, kurį sudaro keturios dalys: neapribotas tikrumas / žinojimas (*Petras yra menininkas*) ir trys episteminio modalumo aspektai – aiški dvejonė / spėlionė (*Petras tikriausiai menininkas*), netikrumas (*Sakyčiau, kad Petras – menininkas; Petras, tiesą sakant, yra menininkas*) bei pabrėžtas įsitikinimas (*Petras tikrai yra menininkas*).

Aiški dvejonė / spėlionė dažniausiai susijusi su nepakankamomis kalbos vartotojo žiniomis, informacija. Netikrumas yra heterogeniškesnis. Čia galima kalbėti apie silpnai išreikštą dvejonę, galimybę, sąmoningai parodomą netvirtumą, kurie yra ne tik nepakankamos informacijos, bet ir atsargumo, mandagumo bei atsiribojimo išdava. Taigi netikrumui priskiriamas ir vadinamasis **hedging** reiškinys (*Heckenausdrücke*). O pabrėžtasis įsitikinimas dvejonę implikuoja netiesiogiai, nes kalbantysis nori primygtinai įtikinti klausytoją vienu ar kitu dalyku, kuriuo pastarasis, o gal ir pats kalbantysis, abejoja.

Tarp šių įsitikinimo lauko dalių egzistuoja ne griežtos ribos, o pereinamosios sritys. Įsitikinimui reikšti gali būti vartojamos labai įvairios kalbinės priemonės.

2. Kalbantysis, remdamasis savo žiniomis, gali išreikšti įvairių veikslių bei dalykų **faktyvumo** vertinimą. Čia galima išskirti du polių: faktyvumą (*Vaikai nuėjo į mokyklą*) ir nefaktyvumą (*Vaikai būtų nuėję į mokyklą, jei nebūtų sirgę*). Tarpinę poziciją užima nefaktyvumo variantas – potencialumas (*Jei autobusas atvažiuotų greitai, į kiną dar spėtumėme*). Faktyvumas reiškiamas veiksmožodžio nuosakomis.

3. Kalbantysis, remdamasis savo žiniomis, gali išreikšti įvairių veikslių, dalykų, asmenų ir t. t. vertinimą trimis aspektais:

⁴ Panašiai epistemiškumą nusako ir Metzler žinytas (plg. Glück 2000).

a) *Estetinis* vertinimas apima skalę nuo „gražu“ iki „bjauru“, nuo „patinka“ iki „nepatinka“ ir pan. su įvairiomis tarpinėmis pozicijomis. Paprastai vertinami išoriniai dalykai.

b) *Moralinis* vertinimas apima skalę nuo „gerai“ iki „blogai“, nuo „etiška“ iki „neetiška“ ir pan. Jis siejasi su vidinėmis nuostatomis bei visuomenėje priimtomis elgesio normomis. Šiam vertinimui bei jo raiškai būdinga tam tikra intensyvumo skalė.

c) *Faktinis-adaptyvinis* vertinimas yra glaudžiai susijęs su tam tikra siaura kalbine situacija. Čia galima skirti tokius polių kaip „tinka“ – „netinka“, „teisingas“ – „neteisingas“ su įvairiais tarpiniais atspalviais.

Šiems požiūriams išreikšti naudojamos įvairios kalbinės priemonės, ypač būdvardžiai irrieveksmiai.

II. *Afektinius* požiūrius kalbantysis reiškia emociškai vertindamas save, kitus asmenis bei įvairius dalykus, veiksmus, reiškinius. Tarp polių „džiuginantis“ ir „nedžiuginantis“ įmanomos įvairios tarpinės pozicijos. Afektiniams požiūriams išreikšti kalboje yra daug priemonių, tačiau svarbiausios, ko gero, yra intonacija bei dalelytės.

III. *Voluntatyviniai* arba su *valia* susiję požiūriai yra susiję ir su kognityviniais, ir su afektiniais, nes norų ir raginimų pagrindas visada yra žinojimas, lydymas emocijų. Ir čia galimas skirtingas išreikštų norų ir raginimų intensyvumas bei įvairių tam vartojamų priemonių kompleksas, ypač intonacija.

Visi išvardyti požiūriai kalboje egzistuoja ne atskirai vienas nuo kito, o persipina vienas su kitu, sudarydami skirtingo intensyvumo bei atspalvių kombinacijas. Iš kognityvinių požiūrių privalomi, esantys kiekviename pasakyme, yra įsitikinimo bei faktyvumo, o iš likusių – afektiniai požiūriai. Skiriasi ir jų subjektyvumo laipsnis. Apskritai išreikštos pozicijos intensyvumas bei atspalvis priklauso nuo konteksto, kuriame sąveikauja įvairios priemonės.

Tokios modalumo sampratos privalumas yra tas, kad modalumas apima daugybę kalbinių priemonių, pradedant nuosakomis ir baigiant dalelytėmis, ir kad jo nereikia skirstyti tik į porą rūšių, desperatiškai bandant *modalumo* sąvoka pridengti tarpusavyje mažai kuo susijusius reiškinius.

Trečiajame pirmosios dalies skyriuje **Episteminio modalumo raiškos priemonės** (Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität) apžvelgiamos galimos episteminio modalumo raiškos priemonės.

Nuo modalumo sampratos priklauso ir skiriamos jo raiškos priemonės. Tradiciškai lingvistikoje kalbama apie nuosakas (*Modi des Verbs*), *modalinius* veiksmažodžius,

*modalinius*rieveksmius ir žodžius bei *modales* dalelytes. Naujesniuose darbuose minimos ir kitos, semos *modal* neturinčios priemonės.

Išvardyti episteminio modalumo priemonės gana sunku dėl to, kad daugumoje mokslo šaltinių, skiriančių įvairias modalumo rūšis, vis dėlto apsiribojama bendru modalumo priemonių išvardijimu, neakcentuojant atskirų rūšių, pavyzdžiui, episteminio modalumo, raiškos priemonių. Vokiečių lingvistikoje, kaip minėta, episteminis modalumas apskritai dažniausiai siejamas su modaliniais veiksmažodžiais.

Jei episteminis modalumas daugiau ar mažiau suvokiamas kaip ribotas, neabsoliutus kalbos vartotojo įsitikinimas / žinojimas, taigi įvairūs spėjimai ir dvejonės, jo raiškos priemonėmis laikomi visų pirma modaliniai žodžiai arrieveksmiai bei modaliniai veiksmažodžiai, neretai ir dalelytės.⁵ Šalia jų minimi parentetiniai veiksmažodžiai, tariamoji nuosaka, įvairios frazeoleksmos, sintaksinės priemonės (plg. Sandhöfer-Sixel 1988), modaliniai būdvardžiai, episteminiai veiksmažodžiai (plg. Nuyts 2001; Coates 2003). Sommerfeldt / Schreiber / Starke (1991) čia priskiria ir įvairius daiktavardžius, žodžių grupes bei būsimojus laikus. Holvoet / Judžentis (2004) taip pat kalba apie modalinius žodžius bei veiksmažodžius, Usonienė (2004), be kita ko, mini ir beasmenius veiksmažodžius, bevardės giminės būdvardžius bei dalyvius.

Visos šios priemonės labai heterogeniškos ir vieną grupę sudaro savo funkcijų, o ne formalių kriterijų pagrindu. Tačiau nors išvardytos kategorijos yra minimos kaip episteminio modalumo raiškos priemonės, vis dėlto jos nėra išsamiai iširtos. Iki šiol su modalumu, nesvarbu, kokios rūšies, siejamos nuosakos, modaliniai žodžiai arrieveksmiai, modaliniai veiksmažodžiai bei (modalinės) dalelytės. Šios priemonės nagrinėjamos dažniausiai, kelia daugiausia diskusijų, todėl ir teorinėje šio darbo dalyje joms skiriama daugiausia dėmesio. Pirmiausia aptariamos šios priemonės vokiečių, vėliau lietuvių kalboje. Hipotetiškai bandoma išsiaiškinti išvardintų priemonių vaidmenį šiame darbe suformuluotoje modalumo koncepcijoje bei reiškiant episteminį modalumą.

Vokiečių kalbotyroje skiriamos trys **nuosakos**: *der Indikativ* (tiesioginė), *der Imperativ* (liepiamoji) ir *der Konjunktiv*, savo ruožtu skylantis į *Konjunktiv I* (netiesioginė) ir *Konjunktiv II* (tariamoji). Lietuvių kalbotyroje paprastai skiriamos keturios nuosakos: tiesioginė, netiesioginė, tariamoji ir liepiamoji (plg. LKE 1999: 441; DLKD 1997: 304–312). Kai kuriuose mokslo darbuose kalbama tik apie tris nuosakas: tiesioginę, tariamąją ir liepiamąją (plg. Paulauskienė 1971, 1994, 1979b; Holvoet / Judžentis 2004). Nors formaliai vokiečių ir lietuvių kalbose nuosakos skiriasi, reikšmės ir funkcijų atžvilgiu yra labai

⁵ Lietuvių kalbotyroje, priešingai nei vokiečių, dalelytės paprastai priskiriamos modaliniams žodžiams.

panašios. Remiantis komunikaciniu-pragmatiniu modalumo supratimu, galima teigti, kad tiek vokiečių, tiek ir lietuvių kalbos imperatyvas (*liepiamoji nuosaka*) dalyvauja visų pirma reiškiant valios / voluntatyvinius požiūrius. Netiesioginės nuosakos pagalba reiškiami episteminių-evidencinių atspalvį turintys požiūriai. Indikatyvo ir konjunktyvo pagalba reiškiamas faktyvumo vertinimas, kurio nederėtų painioti su įsitikinimo vertinimu. Jei pasakyme nėra kitų modalinių priemonių, pavydžiui, modalinių žodžių, tai šios nuosakos reiškia ir absoliutų tikrumą (plg. *Jis ateis. – Jis turbūt ateis; Jei jis nebūtų sirgęs, būtų atėjęs. – Jei jis nebūtų sirgęs, turbūt būtų atėjęs*). Indikatyve išimtinis atvejis sudaro episteminis vokiškų modalinių veiksmažodžių vartojimas, būsimasis laikas (ypač *Futur II*), kuriais reiškiamas episteminis modalumas. Tačiau apskritai nuosakų funkcijos nulemtos konteksto, kuriame, pvz., tariamoji nuosaka gali reikšti ir norą (*Kad tik gerai pasibaigtų!*), ir abejonę (*Nejaugi būtų susirgęs?*).

Dalelytėms kalbotyroje ilgą laiką nebuvo skiriama pakankamai dėmesio galbūt todėl, kad jos nėra sudėtinė sakinio propozicijos dalis, taigi neturi savarankiškos denotacinės reikšmės. Apskritai ne visos kalbos turi dalelytės kategoriją, o tose, kurios ją turi, jų vartojimo būdas bei dažnumas labai skiriasi (plg. Feyrer 1998). Gana sunku dalelytes atskirti nuo kitų kalbos dalių bei smulkiau suskirstyti jas pačias. Moksliniuose darbuose skiriamos įvairios jų rūšys, viena jų – modalinės dalelytės, kai kur dar vadinamos „atspalvio“ dalelytėmis (*Abtönungspartikeln*) (plg. Krivonosov 1977; Helbig 1988; Sommerfeldt / Starke 1998). Su modalumu paprastai siejama tik ši dalelyčių grupė, nes jos esą išreiškiančios kalbančiojo požiūrį į sakomą dalyką, o visos kitos – pavydžiui, laipsnio ar sustiprinančios (*Gradpartikeln, Steigerungspartikeln*) – šios funkcijos neatliekančios (plg. Helbig 1988: 31-32, 46). Tačiau remiantis komunikacine-pragmatine modalumo samprata beveik visos dalelytės (gal išskyrus su bendratimi vartojamą *zu*) gali išreikšti vienokį ar kitokį kalbos vartotojo požiūrį. Modalinės dalelytės vartojamos visų pirma emocijoms reikšti, o kitos – įvairiems kognityviniams požiūriams. Tačiau, pavydžiui, modalinė dalelytė *wohl* dalyvauja reiškiant episteminių modalumą. O apskritai lemiamą vaidmenį atlieka intonacija, kontekstas ir įvairių modalumo raiškos priemonių sąveika.

Sąvoka modalinė dalelytė nėra svetima ir lietuvių kalbotyrai, tačiau randama ne kiekviename mokslo šaltinyje. Štai Jakaitienė / Laigonaitė / Paulauskienė (1976) jų neskiria, LKE (plg. 1999: 133 f., 418) jos minimos apibrėžiant modalinius žodžius, tačiau skirstant dalelytes šis pavadinimas nevartojamas. Modalines dalelytes skiria LKG II (plg. 1971: 545) ir DLKG (plg. 1997: 433), kuriomis vadinamos tvirtinamosios, klausiamosios bei abejojamosios, lyginamosios ir geidžiamosios dalelytės. Emocinės ir ekspresinės dalelytės,

priešingai nei vokiečių lingvistikoje, nelaikomos modalinėmis, nors sakoma, kad ir jos rodo subjektyvų sakomų dalykų vertinimą.

Remiantis komunikaciniu-pragmatiniu modalumo supratimu, emocinės dalelytės reiškia afektinius kalbos vartotojo požiūrius. Kitos dalelytės taip pat dalyvauja reiškiant modalumą, pavyzdžiui, tikslinamosios, išskiriamosios, tvirtinamosios rodo faktinį adaptuotąjį kalbančiojo vertinimą, o abejojamosios yra episteminės.

Modalinių žodžių kategorija skiriama ne visuose vokiečių lingvistikos darbuose, kartais kalbama tik apie plačią modaliniųrieveksmių kategoriją (plg. Eisenberg 1999). Vis dėlto nemažai autorių modalinius žodžius siūlo skirti nuo modaliniųrieveksmių, tam tikslui pateikdami tiek formalių, tiek semantinių kriterijų (Sommerfeldt / Starke 1998; Helbig / Helbig 1990; Helbig / Buscha 2001). Modaliniais žodžiais kalbos vartotojas galės parodyti savo požiūrį į sakomą dalyką (plg. Sommerfeldt / Starke 1998: 140), jie pasižymintys subjektyviu, o modaliniairieveksmiai – objektyviu charakteriu (plg. Helbig / Helbig 1990: 16 ff.). Pagal tai, kokį požiūrį modaliniai žodžiai reiškia, Helbig / Helbig (plg. 1990: 56-62) ir Helbig / Buscha (plg. 2001: 435) skiria penkias jų grupes: įsitikinimo indikatorius (*augenscheinlich, wirklich – akivaizdžiai, tikrai*), hipotezės indikatorius (*vielleicht, wahrscheinlich – galbūt, greičiausiai*), distancijos indikatorius (*angeblich, vermeintlich – atseit, tariamai*), emocijų indikatorius (*glücklicherweise, hoffentlich – laimei; reikia tikėtis, kad...*) ir vertinimo indikatorius (*besser, klugerweise – geriau, protingai*). Teigiamas šios klasifikacijos bruožas yra tas, kad čia modalumui priskiriamas ir emocinis vertinimas.

Atsižvelgiant į komunikacinę-pragmatinę modalumo sampratą, pirmosios minėtos modalinių žodžių grupės dalyvauja reiškiant įvairius įsitikinimo laipsnius: įsitikinimo indikatoriai – pabrėžtą įsitikinimą, hipotezės bei distancijos (pastarieji turi evidencinį charakterį) indikatoriai – ribotą, neabsoliutų įsitikinimą, taigi – episteminį modalumą. Vertinimo indikatoriai reiškia faktinius-adaptyvinius vertinimus, emocijų – emocinius.

Lietuvių kalbotyroje terminas „modalinis žodis“ suprantamas kitaip nei vokiečių kalbotyroje. LKE (plg. 1999: 418) modaliniais žodžiais vadinamos modalinės dalelytės, kai kurierieveksmiai bei kiti tiesioginę reikšmę praradę žodžiai ir jų junginiai, dažniausiai einantys įterpiniais. Ir Valeckienė (plg. 1998: 74) modalines dalelytes priskiria modaliniams žodžiams. Modalinius žodžius lietuvių kalboje skiria Laigonaitė (1967). Pagal reikšmę autorė juos dalija į reišikiančius tvirtinimą ir spėjimą / abejojimą. Jie įvairūs savo kilme (priskiriamos ir dalelytės), dažniausiai yra nekaitomi, sustabarėję ir atlieka įterptinių žodžių vaidmenį. Antra vertus, ne visi įterpiniai, pvz., reišikiantys emocijas, yra modaliniai žodžiai (plg. 1967: 12–16).

Ir lietuviški modaliniai žodžiai dalyvauja reiškiant įvairius įsitikinimo laipsnius. Tvirtinimo reikšmę turintys įterpiniai (*tikrai, žinoma*) dalyvauja pabrėžto tikrumo raiškoje, spėjimo reikšmę turintys (*galbūt, turbūt*) – riboto, neabsoliutaus įsitikinimo raiškoje.

Visi klasikiniai vokiečių kalbos **modaliniai veiksmažodžiai** – *dürfen, können, mögen, müssen, sollen, wollen* – turi po keletą reikšmių ir dažnai vadinami daugiafunkciniais. Apie deontinę reikšmę kalbama tada, kai modalinis veiksmažodis ir bendratis yra semantiškai susiję su sakinio veiksmiu (*Er muss um 8 Uhr im Büro sein. – Jis privalo / turi aštuntą valandą būti biure.*), apie episteminę – kai modalinis veiksmažodis nėra sudėtinė propozicijos dalis ir modalizuoja visą pasakymą (*So muss es gewesen sein. – Ko gero, taip ir buvo.*). Šalia šių pavadinimų gali būti vartojami ir kiti: jau minėtieji *inferencinė* ir *neinferencinė* reikšmė (Calbert 1975), *objektyvioji* ir *subjektyvioji* (Hentschel/Weydt 1994; Helbig/Buscha 2001), *episteminė* ir *aplinkybinė* (Reis 2001). Veiksmažodžiams *sollen* ir *wollen* kartais skiriama atskira reikšmės rūšis – *evidencinė* (Reis 2001: 289; Palmer 2003: 8).

Bandant apibrėžti vokiečių kalbos modalinių veiksmažodžių funkcijas, remiantis komunikaciniu-pragmatiniu modalumo supratimu, galima pasakyti, kad deontiškai vartojami veiksmažodžiai reiškia absoliutų įsitikinimą. Veiksmažodžio pasirinkimą lemia faktinis-adaptyvinis vertinimas (*Die Kinder müssen / können in die Schule gehen. – Vaikai privalo / gali eiti į mokyklą.*). Valios išraiška būdinga veiksmažodžiams *sollen* ir *wollen*. Epistemiškai vartojami veiksmažodžiai, kaip jau sako pats pavadinimas, reiškia spėjimą, kuriam įvairių atspalvių suteikia modaliniai žodžiai (*Die Kinder müssen vielleicht / wahrscheinlich in die Schule gegangen sein. – Vaikai turbūt / greičiausiai bus nuėję į mokyklą.*).

Išskirtinius atvejus sudaro modaliniai veiksmažodžiai, pavartoti tariamąja nuosaka.

Jei vokiečių kalbotyroje tradiciškai kalbama apie šešis **modalinius veiksmažodžius**, skiriamus ne tik reikšmės, bet ir keletos formalių kriterijų pagrindu, tai kai kuriuose lietuvių mokslo darbuose jų priskaičiuojama iki šimto (pvz., Sirtautas / Grenda 1988: 80). Dažnas šaltinis jų visai nemini (LKG II 1971; Jakaitienė / Laigonaitė / Paulauskienė 1976; LKE 1999; Paulauskienė 1971, 1994). DLKG (plg. 1997: 643, 283–290) jie kai kur minimi, tačiau, skiriant veiksmažodžių grupes, apie juos nekalbama. Skirtingus modalinių veiksmažodžių apibrėžimus bei skaičių siūlo Balkevičius (1998), Valeckienė (1998). Usonienė (2004) bando skirti lietuvių kalbos modalinius veiksmažodžius (episteminę ir deontinę reikšmę), remdamasi tų pačių veiksmažodžių anglų kalbos sistema.

Remiantis Križinausko / Smagurausko „Vokiečių–lietuvių kalbų žodyne“ (1992) pateikiamais vokiečių kalbos modalinių veiksmažodžių vertimais į lietuvių kalbą, šiame darbe modaliniais laikomi šie lietuvių kalbos veiksmažodžiai: *galėti, pajėgti, įstengti, (su)gebėti,*

mokėti, mėgti, patikti, norėti, turėti, privalėti, reikėti, ketinti, siekti, reikalauti, ruošti, leisti. Kai kurie jų (*turėti, galėti*) gali būti vartojami tiek deontiškai, tiek epistemiškai (plg. *Aš negaliu pasilenkti.* vs. *Rytoj gali lyti.*). Kiti episteminę reikšmę įgyja vartojami tariamąja nuosaka (*Jiems reiktų padėti*). Bet kokių atveju šie veiksmažodžiai dalyvauja reiškiant modalumą.

ANTROJI DALIS: Praktinė dalis (Empirischer Teil). Pirmajame skyriuje **Praktinės dalies tiriamoji medžiaga, tikslai ir metodai** (Korpus, Ziele und Methoden des empirischen Teils der Arbeit) trumpai aprašoma jau minėta praktinės dalies tiriamoji medžiaga, tikslai ir metodai. Remiantis teorinėje dalyje pateikta episteminio modalumo samprata, visos rastos episteminio modalumo raiškos priemonės suskirstytos į tris dideles grupes. Pagrindiniu leksinių priemonių klasifikavimo kriterijumi pasirinktas jų priklausymas kalbos dalims, nes tai, ko gero, objektyviausias kriterijus, o be to, kalbos dalių skirstymas abiejose gretinamose kalbose turi daugiau panašumų nei skirtumų. Pirmą aprašoma tam tikra vokiškuose interviu rasta episteminio modalumo raiškos priemonių grupė, vėliau – atitinkama lietuviška. Laužtiniuose skliaustuose pateikiamas rastų atvejų skaičius. Po kiekvieno iš trijų skyrių pateikiamas statistinis rastų priemonių vertinimas.⁶ Kadangi modalinių žodžių grupė vokiečių ir lietuvių kalbotyroje vis dėlto suvokiama gana skirtingai, kiekvieno atskiro skyriaus ir bendri rezultatai pateikiami tiek atsižvelgiant į šią grupę, tiek ją skaidant pagal modalinių žodžių priskyrimą atskiroms kalbos dalims.⁷

Antrajame skyriuje „**Aiškios abejonės**“ raiškos priemonės (Ausdrucksmittel der „Deutlichen Vermutung“) aprašomos rastos abejonės raiškos priemonės. Aiškia abejoną galima išreikšti įvairiomis kalbinėmis priemonėmis. Ypač didelę grupę sudaro **episteminiai veiksmažodžiai**. Nemažai jų yra vienas kito sinonimai. Nors visi jie priskirti aiškios abejonės sričiai, vis dėlto daugelis jų žymi skirtingą abejonės intensyvumą ir atspalvį, labai dažnai tiesiogiai priklausantį nuo kitų kalbinėje situacijoje esančių priemonių.

Vokiškuose interviu dažniausiai vartojamas veiksmažodis *glauben* (*tikėti, manyti*) [92], neretai įvairiose parentezėse: *Sind Sie eine gute Freundin? Angela Merkel: Früher war ich, glaube ich, eine gute Freundin.* (Merkel)⁸

⁶ Be to, statistiškai įvertinamas ir bendras dviejų sričių – aiškios abejonės ir netikrumo – rezultatas bei bendras trijų sričių, kaip viso episteminio lauko raiškos priemonių, rezultatas.

⁷ Priede pateikiamose lentelėse nurodoma, kuris modalinis žodis kuriai kalbos daliai priskiriamas. Skirstant žodžius kalbos dalimis daugiausia buvo remtasi vokiečių kalbos žodynu „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ (1996), Keinio (vyr. red.) „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“ (2000) ir Naktinienės (vyr. red.) „Lietuvių kalbos žodyno“ (2005) internetiniu variantu.

⁸ *Ar Jūs gera draugė? Angela Merkel: Anksčiau buvau, man atrodo, gera draugė.* (Čia ir toliau vertimas autorės)

Kiti veiksmažodžiai, kurių šioje episteminio modalumo srityje rasta 16 skirtingų, vartojami kur kas rečiau. Iš tipiškesnių, reiškiančių vienareikšmę abejonę, galima būtų paminėti *vermuten (spėti)* [6], *zweifeln (abejoti)* [3] bei sinonimiškus *scheinen (atrodyti)* [7], *vorkommen (atrodyti)* [2] ir *aussehen (atrodyti)* [2]: *Liegt sein Erfolg an seinem Ehrgeiz oder an seinem Talent? Raab: Ich vermute, es liegt an beidem.* (Raab)⁹

Neretai vienu ar kitu atveju veiksmažodžio epistemiškumą sustiprina kitos priemonės, pvz., modalinis veiksmažodis, pavartotas tariamąja nuosaka, pvz.: *Was glauben Sie, woran das liegen könnte?* (Ferstl)¹⁰

Lietuviškų episteminių veiksmažodžių iš viso rasta 20 skirtingų, iš kurių dažniausiai vartojamas beasmenis *atrodyti* [121]. Ir lietuvių kalboje abejonė gali būti sustiprinta įvairiomis priemonėmis, pvz., modalinio veiksmažodžio tariamąja nuosaka arba dalelyte: *Stebint iš šalies atrodu, kad turėtum būti labai linksmas žmogus.* (Kazlas); *Dauguma vyrų vengia santuokos, jiems ji galbūt atrodu kaip laimingų dienų pabaiga.* (Rimšeliėnė). Neretai pats veiksmažodis vartojamas tariamosios nuosakos forma (*Atrodytu,...*).

Gana dažnai vartojamas veiksmažodis *tikėti* [46], o kiti – kur kas rečiau. Nemažai jų yra sinonimai: *tikėti* [46] ir *laukti* [7], *atrodyti* [121], *regėtis* [11] ir *rodytis* [3], *numatyti* [8] ir *prognozuoti* [2] ir t. t. Prototipišką spėjimą ar dvejonę reiškia tokie veiksmažodžiai kaip *spėti* [2], *įtarti* [1], *abejoti* [8], nors apskritai spėjimo laipsnis priklauso nuo konteksto. Štai, pvz., veiksmažodžiu (*nu*)*spręsti* [12] reiškiamas gana silpnas abejonės laipsnis, greičiau netikrumas, tačiau šiame pavyzdyje jį sustiprina dalelytė *neva*: *Kai 19-metė gulėjau ligoninėje, išgirdau per radiją skelbimą, jog reikia diktorių. Kažkodėl nusprendžiau, kad tinku — neva mano geras balsas.* (Mikelkevičiūtė)

Vokiškuose interviu iš viso rasta 18 skirtingų **modalinių žodžių**, kurių absoliučią daugumą sudaro prieveiksmai. Dažniausiai vartojami modaliniai žodžiai *vielleicht (galbūt)* [53] ir *eher (greičiau)* [52]. Įdomiausi atvejai yra tie, kuriuose sąveikauja įvairios episteminės priemonės, pvz., modalinis žodis ir tariamoji nuosaka: *Man sollte sich vielleicht mal zurückziehen und überlegen: Wer ist wirklich mein Freund?* (Bathen)¹¹

Beveik tautologiškas yra kai kurių modalinių žodžių vartojimas drauge su epistemiškai modaliniu veiksmažodžiu arba su sudėtinu atliktiniu būsimuoju laiku (*Futur II*): *Der hat damals noch sehr stark gestottert, aber ich muss ihm wohl so eine Sicherheit gegeben haben.*

⁹ Ar jam sekasi dėl jo garbės troškimo, ar dėl talento? Raab: *Spėju*, kad ir dėl vieno, ir kito.

¹⁰ Kaip *manote*, kokia *galėtų būti* to priežastis?

¹¹ *Galbūt reikėtų pasitraukti ir pamąstyti*, kas iš tikrųjų yra mano draugas?

dass er im Gespräch nicht gestottert hat. (von Boehm)¹²; Es geht um Authentizität, und die wiederum wird Casanova wohl besessen haben. (Heinze)¹³

Modaliniai žodžiai taip pat reiškia skirtingus abejonės / spėjimo laipsnius. Kai kurie (*wirklich* [7], *tatsächlich* [2] – *tikrai*) aiškiai abejonę rodo tiksliai klausimuose. *Angeblich* (*atseit*) [3] turi evidencialumo atspalvį, o *vermutlich* (*matyt*) [3], ko gero, yra vienintelis, nerodantis nei tendencijos link absoliutaus įsitikinimo / žinojimo, nei link absoliutaus neįsitikinimo.

Lietuviškų modalinių žodžių grupė labai heterogeniška, jų rasta 19 skirtingų. Čia surinkti įvairūsrieveksmiai, dalelytės ir sustabarėjusios veiksmažodžių formos. Dažniausiai sutinkamas modalinis žodis *gal* [207]. Tai apskritai dažniausiai lietuviškuose interviu vartojama episteminio modalumo raiškos priemonė. Kiti modaliniai žodžiai randami ne taip dažnai, pvz., *galbūt* – 26 kartus, *turbūt* – 35, *ko gero* – 26, *matyt* – 22, *likę* – dar rečiau. Ir lietuviški modaliniai žodžiai sąveikauja su įvairiomis kitomis priemonėmis, kad ir su episteminiais arba modaliniais veiksmažodžiais, tariamąją nuosaka: *Nepatikėsiu, kad kietoji Nijolė niekada nenorėjo būti kapitone. Ko gero, Jums tiesiog nepavyko. (Veličkienė); Didžiausiu kinematografijos laimėjimu šiandien, ko gero, reikėtų laikyti realybės šou “Akvariumą” – tik pažiūrėkit, kiek žmonių jį stebi ir apie jį kalba, kokie jo reitingai... (Banionis)*

Evidencialumo atspalviu pasižymi *neva* [8], *atseit* [1], *esą* [6], kuri dar sustiprinti gali tam tikri daiktavardžiai: *Draugai juokauja, kad šiame bute susidaro įspūdis, neva Praha – rimtas megapolis. (Kunčina)*

Kaip ir vokiškuose interviu *tikrai* [3] aiškiai abejonę rodo tik klausimuose: *Palmira, ar tikrai perėjimas iš gruodžio 31-osios į sausio 1-ąją yra toks reikšmingas? O gal tai — tik simbolinis atskaitos taškas, kadangi reikia nuo kažko pradėti skaičiuoti laiką?* (Kelertienė)

Aiškiai abejonę kalbos vartotojas gali išreikšti ir vartodamas tam tikrus **daiktavardžius**. Daiktavardžiai gali būti pavartoti vieni arba kartu su įvairiais kitais žodžiais sudaryti žodžių grupes. Interviu jie nėra randami taip dažnai kaip episteminiai veiksmažodžiai ar modaliniai žodžiai, tačiau įvairovės atžvilgiu jiems nenusileidžia. Vokiškuose interviu rasta 18 skirtingų daiktavardžių, galinčių rodyti kalbančiojo abejonę / dvejonę. Po keletą kartų pasikartoja, pvz., daiktavardžiai *die Ahnung* (*nuojauta*) [8], *der Eindruck* (*įspūdis*) [6], *die Hoffnung* (*viltis*) [5], pvz.: *Die haben oft keine Ahnung, auf was sie sich einlassen, weil sie ein*

¹² *Tada jis dar smarkiai mikčiojo, bet aš, matyt, jam būsiu suteikęs tokį saugumą, kad pokalbio metu jis nemikčiojo.*

¹³ *Kalbama apie autentiškumą, kurio Casanova, matyt, bus turėjęs.*

völlig verklärtes Bild von Deutschland haben: das Land, in dem Milch und Honig fließen. (Stolle)¹⁴

Kai kurių daiktavardžių episteminė reikšmė sustiprėja dėl papildomų priemonių, pvz., veiksmožodžių: *Gewichtsabnahme trotz reichhaltiger Nahrungszufuhr, wobei der Verdacht des Erbrechens nahe liegt; (...)* (Gerlinghoff)¹⁵

Įdomus yra daiktavardis *das Märchen (pasaka)* [1], episteminę funkciją įgaunantis tik tam tikruose kontekstuose. Atskirą grupę sudaro žodžių junginiai *meiner Meinung nach (mano nuomone)* [5], *der Meinung sein (būti nuomonės)* [4], *meines Erachtens (mano nuomone)* [3] bei *meiner Ansicht nach (mano nuomone)* [2]. Jais kalbantysis atsiriboja nuo pretenzijų savo pasakymu išreikšti absoliučią tiesą. O žodžių junginiais *aus Ihrer Sicht (Jūsų nuomone)* [3] ir *Ihrer Schätzung nach (Jūsų vertinimu)* [1] kalbinantysis apsaugo kalbinamąjį, kad šiam nereikėtų priimti visiškos atsakomybės už pasakymo turinį.

Lietuviškuose interviu rasta 17 skirtingų daiktavardžių. Dažniausiai vartojami šie: *tiesa* [12], *nuomonė* [20] ir *požiūris* [18]. *Tiesa* epistemiškai vartojamas tik klausimuose, pvz.: *Tiesa, kad ketini visam laikui grįžti į Lietuvą? – Taip! Čia juk mano namai.* (Kumžienė)

Evidencinį atspalvį turi daiktavardžiai *gandas* [7], *kalbos* [4], *apkalbos* [2] ir *pletkai* [1], parodantys, kad turima informacija gerokai abejojama. Apskritai visų daiktavardžių reiškiamas spėjimo laipsnis kiek kitoks, pvz., *abejonė* [3] yra prototipiškas episteminis daiktavardis, *nuojauta* [5] ir *viltis* [2] rodo gana silpną spėjimo laipsnį, o štai *tikėjimas* [1] krypsta link absoliutaus įsitikinimo reiškimo. Atsiribojimą nuo kalbamos informacijos, distanciją reiškia posakiai su daiktavardžiais *galva* [6] ir *akys* [4]: *mano galva, mano akimis žiūrint.*

Iš šešių klasikinių vokiečių kalbos **modalinių veiksmožodžių**, aiškios abejonės raiškoje dalyvauja keturi: *müssen (turėti, privalėti)* [13], *mögen (mėgti)* [1], *können (galėti)* [64] ir *sollen (privalėti)* [12]. Dažniausiai vartojamas *können*. Jis (ir *mögen*) išreiškia gana silpną abejonės laipsnį, kurį sunku atskirti nuo galimybės reiškimo, ypač kai *können* sudaro sudėtinį darinį su veiksmožodžiais *sein (būti)*, *passieren (atsitikti)* ir *gelingen (pasisiekti)*. Tokiais atvejais visas kontekstas parodo, ar kalbantysis abejoja, net jei jame nėra kažkokių papildomų eksPLICITINIŲ episteminių priemonių. Vis dėlto drauge su *können* vartojama ypač daug įvairių kitų episteminių reikšmę pabrėžiančių priemonių, pvz., dalelytė *schon (ko gero, greičiausiai)*, prieveiksmai *durchaus (visai)*, *möglich (įmanoma)*, *wohl (ko gero)*, episteminiai veiksmožodžiai *behaupten (tvirtinti)*, *denken (galvoti)*, daiktavardis *Heuchelei*

¹⁴ *Jos dažnai nenujaučia, į ką įsivelia, nes Vokietiją įsivaizduoja visiškai neteisingai, kaip kraštą, kuriame teka pienas ir medus.*

¹⁵ *Iš to, kad krinta svoris, nors valgoma pakankamai, ir kyla įtarimų, kad asmuo galėtų vėmti.*

(*veidmainystė*) ir t. t. Neretai vienoje kalbinėje situacijoje yra net keletas priemonių: *Ist Integration überhaupt in einer Generation möglich? – Ich glaube nicht. Sicher gibt es Menschen, die mehr oder weniger bereit sind, sich zu integrieren. Aber echte Verwurzelung und Heimatgefühle kann wohl erst die zweite oder gar dritte Generation empfinden.* (Stolle)¹⁶

Müssen reiškia stiprų abejonės laipsnį, o *sollen* pasižymi evidenciniu charakteriu. Jie abu taip pat vartojami su įvairiais kitais episteminiiais signalais. Kartais minėti modaliniai veiksmažodžiai vartojami tariamąja nuosaka. Tokiais atvejais tariamoji nuosaka pabrėžia abejonę.

Ir lietuviškų modalinių veiksmažodžių šioje episteminio lauko srityje randama keturi: *galėti* [109], *turėti* [30], *reikėti* [9] ir *privalėti* [1]. Pirmasis vartojamas dažniausiai, tiek tiesiogine, tiek tariamąja nuosaka. O štai kiti trys – tik tariamąja. Kaip ir vokiški, lietuviški modaliniai veiksmažodžiai labai dažnai randami kalbinėse situacijose, kuriose yra daug įvairių kitų episteminių priemonių, pvz., episteminių veiksmažodžių (*manyti, tikėtis*), dalelyčių (*argi, turbūt*), daiktavardžių (*iliuzija*),rieveksmių (*tikriausiai*) ir t. t., vienaip ar kitaip darančių įtaką spėjimo laipsniui: *Buvau skaitęs Lemo romaną, ir jis man patiko, kaip tikriausiai turėtų patikti kiekvienam skaitytojui.* (Banionis)

Be išvardytų priemonių tiek vokiškuose, tiek lietuviškuose interviu aiškia dvejone / abejone gali išreikšti ir keletas kitų, rečiau sutinkamų priemonių. Tai – keletas būdvardžių (pvz., *überzeugt* [4] – *įsitikinęs, fragwürdig* [1] – *abejotinas; galimas* [2], *įsivaizduojamas* [1]) beirieveksmių (*überhaupt* [6] – *apskritai; skeptiškai* [5], *atsargiai* [1]), kuriuos sunkoka priskirti modaliniams žodžiams. Jų funkcija taip pat yra priklausoma nuo kitų kontekste esančių priemonių. Vienu atveju rastas pavartotas vokiškasis sudėtinis atliktinis būsimasis laikas (*Futur II*), turintis labai stiprią episteminę reikšmę.

Statistiniai skaičiavimai. Iš viso aiškiai abejonei / dvejonei išreikšti vokiškuose interviu rasti 496 pavyzdžiai, lietuviškuose – 1 021. Episteminių raiškos priemonių vartojimo tendencijos abiejose kalbose yra panašios: dažniausiai abejonei išreikšti vartojami modaliniai žodžiai (36,3% ir 40,4%),¹⁷ episteminiai veiksmažodžiai (30,2% ir 29,6%), modaliniai veiksmažodžiai (18,1% ir 14,6%) bei daiktavardžiai (9,3% ir 9,5%). Kitos priemonės vartojamos retai. Kiek dažniau lietuvių kalboje randama tariamoji nuosaka (4,7%), vokiškuose interviu jos vartojama perpus rečiau (2,8%).

¹⁶ *Ar integracija apskritai įmanoma pirmoje kartoje? – Nemanau. Tikrai esama žmonių, daugiau ar mažiau pasiruošusių integracijai. Tačiau tikrai įsišaknija ir jausmus tėvynei, ko gero, gali turėti tik antroji ar net trečioji karta.*

¹⁷ Čia ir toliau, pateikiant statistiką, pirmasis skaičius yra vokiškų, antrasis – lietuviškų priemonių vartojimo dažnumo procentas.

Išskaidžius modalinių žodžių grupę pagal jų priklausymą kalbos dalims, rezultatas vis dėlto pasikeičia. Lietuvių kalboje pagrindinį vaidmenį vaidina dalelytės (31,7%), o vokiečių –rieveiksmiai (32,3%). Antrojoje vietoje abiejose kalbose lieka episteminiai veiksmažodžiai, trečiojoje – modaliniai veiksmažodžiai, o ketvirtojoje – daiktavardžiai. Dalelytės vokiškuose interviu vartojamos gana retai (5,2%), panašiai retai vartojamirieveiksmiai lietuviškuose interviu (4,6%).

Trečiasis skyrius: „**Netikrumo**“ **raiškos priemonės** (Ausdrucksmittel der „Ungewissheit“). Ši episteminio modalumo sritis labai heterogeniška turinio atžvilgiu, nes jai priskiriama silpnai jaučiamos abejonės, galimybės, atsargumo, distancijos, savisaugos raiška. Todėl, nors čia skiriamos daugiausia tos pačios raiškos priemonių grupės kaip ir „aiškios abejonės“ srityje, kalbinės priemonės čia yra kiek įvairesnės ir žymiai gausesnės.

Episteminiai veiksmažodžiai ir šioje episteminio modalumo srityje vaidina labai svarbų vaidmenį. Vokiškuose interviu skirtingų jų yra 31. Dažniausiai vartojami veiksmažodžiai *finden (manyti)* [106] ir *denken (galvoti, manyti)* [81]. Jais pabrėžiama asmeninė nuomonė, taip pat atsiribojama nuo pretenzijų pasakyti absoliučią tiesą. Šiuos veiksmažodžius vartojant klausimuose nuo šios atsakomybės stengiamasi apsaugoti pašnekovą. Tokio tipo veiksmažodžių yra ir kitų, tik vartojami jie kur kas rečiau, pvz.: *sehen (matyti)* [26], *halten für (laikyti kuo)* [14], *verstehen (suprasti, suvokti)* [1] ir pan. Savotišką netikrumą reiškia veiksmažodžiai *versuchen (bandyti)* [47], *planen (planuoti, ketinti)* [3] ir *abschätzen (numatyti)* [1], nes jie vartojami kalbant apie ateitį, apie kurią, kaip žinia, galima kalbėti tik hipotetiškai. Įdomūs yra neigiamai konotuoti *drohen (grėsti)* [3] bei *fürchten (bijoti)* [1], taip pat randami ateities kontekstuose. Veiksmažodis *sagen* [22] netikrumą aiškiai parodo vartojamas tariamąja nuosaka. Labai dažnai tokiais atvejais pasakyme dar yra įvairių dalelyčių, modalinių žodžių, pabrėžiančių kalbančiojo netikrumą, pvz.: *Wenn Sie wählen müssten: Ruhm oder Reichtum? Jürgens: (...) Ruhm interessiert mich eigentlich nicht, dann würde ich eher sagen Reichtum. (Jürgens)¹⁸*

Panašus episteminų veiksmažodžių skaičius – 29 skirtingi – ir lietuviškuose interviu. Dažniausiai vartojamas veiksmažodis *manyti* [157], rodantis asmeninę kalbančiojo nuomonę. Netikrumas gali būti sustiprintas dalelyte *galbūt*, kito veiksmažodžio tariamąja nuosaka ir pan., atsargumą išreiškia neigiama arba konjunktyvinė paties veiksmažodžio forma, pvz.: *Aš manau, kad tai yra silpnumas ir galbūt bėgimas nuo kovos gyvenime. (Svaras); Nemanau, kad būtu koks nors skirtumas, kaip porai gyventi – su spaudu pase ar be jo. (Mažutytė)*

¹⁸ *Jeigu Jums reikėtų rinktis arba šlovę, arba turtus? Jürgens: (...) Šlovė manęs, tiesą pasakius, nedomina, todėl greičiau sakyčiau – turtus.*

Apskritai lietuviškuose interviu dauguma veiksmažodžių yra tie patys kaip ir vokiškuose. Čia randami ir neigiamą konotaciją turintys *bijoti* [3] ir *baimintis* [3], ir ateities kontekstuose vartojami *ketinti* [30], *planuoti* [12] bei *bandyti* [37], asmeninę nuomonę parodantys ir silpną dvejonės laipsnį reiškiantys *jausti(s)* [78], *justi* [14], *matyti* [19], *ižvelgti* [1], *galvoti* [20] ir t. t. *Sakyti* [33] episteminę funkciją atlieka vartojamas abstrakčiai, nenurodant sakančiojo asmens arba tiesiog neveikiamosios rūšies dalyvio bevardės giminės forma, pvz.: *Mano senelę pats Miltonas kvietė į savo teatrą, bet ji atsisakė. Sako, aš labai į ją panaši.* (Vilutytė); *Sakoma, tikras fotografas pirmiausia įamžins nuo tilto šokantį savižudį, tik paskui puls gelbėti. Tau artima aktualioji fotografija?* (Abromaitytė). Kai kuriais atvejais šis veiksmažodis vartojamas tariamąja nuosaka (*sakyčiau*), kartais su modaliniu veiksmažodžiu *galėti* (*galiau pasakyti*), su prieveiksniu *sunku* (*sunku pasakyti*) ir pan. Įdomus parentetinis veiksmažodžių *suprasti* [3], *pastebėti* [1] ir *klysti* [1] vartojimas, pvz.: *Vilniuje, pavyzdžiui, galima žiūrėti „MTV European“ arba „MTV Norvegija“, Šiauliuose, jei neklystu, Vokietijai skirtą MTV kanalą.* (Veselis)

Daiktavardžiai ir šioje epistemiškumo srityje tiek vokiškuose, tiek lietuviškuose interviu vartojami nelabai dažnai, tačiau yra tikrai įvairūs. Vokiškuose interviu jų rasta 22 skirtingi, dalis jų atitinka įvairius veiksmažodžius, pvz.: *das Gefühl haben* [19] – *fühlen* (*jausti*), *Behauptungen aufstellen* [1] – *behaupten* (*tvirtinti*). Daiktavardžiai *die Gefahr* (*pavojus*) [8], *die Bedrohung* (*grėsmė*) [1], *die Chance* (*galimybė*) [4], *das Risiko* (*rizika*) [3] reiškia silpną dvejonę arba galimybę, pvz.: *Die Gefahr dabei ist immer, dass über dem Absprechen von Politik der ganze Abend vergeht und ich gar nicht zu dem komme, was mich von den anderen interessiert.* (Merkel)¹⁹

Daiktavardžiai *der Plan* (*planas*) [2], *das Konzept* (*konceptija*) [1] ir *die Vision* (*vizija*) [1] savo reikšme yra migloti, vartojami kalbant apie ateitį. Pasakymo turinį sušvelnina ir lengvą abejonės laipsnį turi *im Princip* (*iš principo*) [3] bei *im Grunde genommen* (*iš esmės*) [3]: *Und wenn man nachts aufwacht und nicht wieder einschläft? Prof. Jürgen Zully: Dann gilt im Prinzip dasselbe: Man sollte alles tun, um sich wohl zu fühlen und entspannen zu können.* (Zulley)²⁰

Iš 29 skirtingų lietuviškų daiktavardžių dažniausiai vartojami daiktavardžiai *galimybė* [26] ir *tiesa* [19]. Pastarasis ypač dažnai randamas parentezėje *tiesą sakant*. Kalbant apie ateitį vartojami daiktavardžiai *planas* [9], *vizija* [2], *šansas* [8], *prognozė* [4]. Asmeninę, galimai

¹⁹ Čia visada gresia pavojus, kad kalbant apie politiką praeis visas vakaras ir aš nespėsiu pakalbėti apie tai, ką man įdomu sužinoti apie kitus.

²⁰ O jeigu naktį pabundi ir negali vėl užmigti? Prof. Jürgen Zully: Tada iš principo galioja tas pats: reikėtų padaryti viską, kad galėtum gerai jaustis ir atsipalaiduoti.

neteisingą nuomonę išreiškia *supratimas* [4], *įsivaizdavimas* [1], *įsitikinimas* [1], *iliuzija* [2]. Šie ir kiti daiktavardžiai gali būti vartojami drauge su kitomis, jų reikšmę sustiprinančiomis priemonėmis, pvz., dalelyte *lyg ir*: *Beje, mama niekada neidavo į mano kambarį nepasibeldusi, taigi lyg ir nebuvo pavojaus, kad būsiu užklupta nusikaltimo vietoje.* (Dauguvietytė)

Gana dažnai netikrumas reiškiamas ir **prieveiksmiais**, nors įvairove jie smarkiai nusileidžia daiktavardžiams. Dažniausiai jie atlieka vadinamąją švelninančiąją funkciją (*Heckenfunktion*): *eigentlich (tiesą sakant)* [89], *ziemlich (gana)* [16], *irgendwie (kažkaip)* [16], *nicht unbedingt (nebūtinai)* [3] ir pan. Kalbantysis yra atsargus ir norėtų išvengti absoliutaus, kategoriško tvirtinimo, nes galbūt nėra visiškai įsitikinęs tuo, ką sako, arba tiesiog nenorėtų pasirodyti nemandagus, pvz.: *Stört Sie das? Heinze: Nein, das stört mich nicht so sehr!* (Heinze)²¹

Panašūs prieveiksmiai vartojami ir lietuviškuose interviu: *nelabai* [25], *gana* [19], *kažkaip* [15], *nebūtinai* [7], *savotiškai* [4], *praktiškai* [3] ir pan. *Nelabai* deriniai su episteminiiais veiksmažodžiais rodo kalbančiojo netikrumą, pvz.: *Nelabai tikiu, kad įmanoma laiminga santuoka, kai darbo problemos persekioja ir namie.* (Rimšėlienė)

Nedidelę grupę sudaro **keletas būdvardžių**, kuriais reiškiamas netikrumas. Kai kurie jų yra tie patys abiejose kalbose: *möglich* [13] – *įmanoma* [9], *unmöglich* [6] – *neįmanoma* [11], *sogenannt* [4] – *vadinamasis* [7], *potentiell* [1] – *potencialus* [2]. Kiti rasti tik vokiečių (*relativ – santykinis* [7], *eventuell* [1] – *galimas*) ar lietuvių kalboje (*savotiškas* [12], *rizikinga* [3]), pvz.: *Anžėlikos Cholinės studentės pakvietė šokti jų diplominiame spektaklyje. O tai rizikinga žinant mano gabaritus ir tai, kad nesu šokėja (šypsosi).* (Vilutytė)

Iš **modalinių veiksmažodžių** reiškiant netikrumą dalyvauja vokiškasis *können* [345] ir lietuviškasis *galėti* [151]. Tie patys veiksmažodžiai randami ir aiškios dvejonės srityje, tad čia priskirtini tik tie atvejai, kai *können* ir *galėti* dalyvauja reiškiant galimybę ir kuriuos galima perfrazuoti į „įmanoma, kad...“, pvz.: *Kann man von so jemandem auch noch schauspielerisch etwas lernen? Riemann: Man kann von jedem schauspielerisch was lernen.* (Riemann);²² *Turėdamas tikslą gali daug pasiiekti.* (Cicinas)

Netikrumą gali parodyti ir keletas **dalelyčių**, pvz., lyginamosios. Jas išleidus pasakymas įgautų kategoriškumo: *Santykiai yra tarsi darbas, negali atsipalaiduoti, juk esi ne vartotojas.* (Rimšėlienė). Dalelytė *lyg ir* [10] rodo kalbančiojo netikrumą, silpną dvejonę: *Gal*

²¹ *Ar tai Jums trukdo? Heinze: Ne, taip jau labai man tai netrukdo!*

²² *Ar iš tokio žmogaus galima pasimokyti ir vaidybos? Riemann: Iš kiekvieno galima išmokti kažkokios vaidybos.*

nusipirkčiau klasikinę „Burrbery“ lietpaltį languotu pamušalu – jis turi įdomią istoriją. (...) Daugiau daiktų, kuriuos norėčiau nusipirkti, lyg ir nėra. (Simanavičiūtė)

Evidencinę funkciją atlieka vokiečių kalbos **prielinksnis** *laut* [2] ir jį atitinkantys lietuviški *pasak* [2] ir *anot* [1]. Netikrumą reiškia ir **sustabarėjusios** lietuvių kalbos **veiksmažodžių formos** *palyginti* [3] ir *vadinasi* [13], šiame darbe laikomos modaliniais žodžiais.

Gana retai netikrumui reikšti vartojama ir **tariamoji nuosaka**. Čia galima priskirti visus jau minėtų episteminių ir įvairių neepisteminių ir nmodalinių veiksmažodžių vartojimo tariamąją nuosaka atvejus. Vokiškuose interviu tokių atvejų yra tik 34, o lietuviškuose – 38. Paprastai tariamoji nuosaka sušvelnina pasakymą, jis nebeatrodo toks kategoriškas: *Bis das getan ist, würde ich als kleinen Tipp vorschlagen, sich ein Vorbild zu suchen. Jemanden, der einem in seiner Selbstsicherheit gut gefällt.* (Wlodarek)²³; *Man nesmagu, kad čekai kaimynus ignoruoja arba pašiepia. (...) Tačiau tai būdinga ne tik Čekijai, šį šiek tiek šovinistinį bruožą priskirčiau bet kuriai, ypač mažesnei, šaliai. (Kunčina)*

Vokiškuose interviu rasta ir keliolika pirmojo konjunktyvo vartojimo atvejų, kuriais reiškiamas kalbos vartotojo netikrumas. Šia forma kalbantysis gali perteikti svetimą informaciją neprisiimdamas atsakomybės už jos patikimumą.

Statistiniai skaičiavimai. Iš viso vokiškuose interviu rasti 1 087 išreikšto netikrumo atvejai, lietuviškuose – 1 032. Raiškos priemonių vartojimo dažnumo tendencijos abiejose kalbose šitoje srityje yra ir panašios, ir skiriasi. Dažniausiai vartojami yra episteminiai veiksmažodžiai. Lietuviškuose interviu jie sudaro net virš pusės visų priemonių vartojimo atvejų (52,4%), vokiškuose – kiek mažiau (38%). Vokiškuose nemažą dalį sudaro modaliniai veiksmažodžiai (31,7%) irrieveiksmiai (14,7%), lietuviškuose jų vartojama perpus rečiau (atitinkamai 14,6% ir 7,6%). Daiktavardžiai abiejose kalbose pasiskirsto maždaug po lygiai (7% ir 8,9%), o štai dalelytės, nors ir nevaidina ypač svarbaus vaidmens, lietuvių kalboje (6,5%) vartojamos žymiai dažniau nei vokiečių (0,9%). Kitos netikrumo raiškos priemonės, tarp jų ir tariamoji nuosaka (3% ir 3,7%), randamos retai.

Dėl tos priežasties, kad „**aiškios dvejonės**“ ir „**netikrumo**“ sritis vieną nuo kitos galima atskirti tik sąlyginai, apskaičiuoti ir abiemis sritims bendri episteminių raiškos priemonių vartojimo dažnumo rezultatai.

Vertinant rezultatus atsižvelgus į modalinių žodžių kategoriją galima padaryti tokias išvadas: episteminiai veiksmažodžiai vartojami dažniausiai ir beveik vienodai dažnai abiejose

²³ Iki to laiko siūlyčiau susirasti pavyzdį. Ką nors, kas Jums patinka dėl savo pasitikėjimo savimi.

kalbose (35,6% ir 41%). Toliau svoriai pasiskirsto nevienodai, nors iš esmės ir vokiečių, ir lietuvių kalbose rastos tos pačios episteminio modalumo raiškos priemonių grupės. Vokiškuose interviu antroje vietoje pagal vartojimo dažnumą yra modaliniai veiksmažodžiai (27,5%), trečiojoje – modaliniai žodžiai (11,4%), tada –rieveksmiai (10,5%) ir daiktavardžiai (7,7%). Lietuvių kalboje antrą vietą užima modaliniai žodžiai (21%), trečią – modaliniai veiksmažodžiai (14,6%), vėliau daiktavardžiai (9,2%). Prieveksmiai ir modaliniai veiksmažodžiai vokiečių kalboje vartojami maždaug du kartus dažniau nei lietuvių (plg. prieveksmiai 10,5% ir 4,1%; mod. veiksm. 27,5% ir 14,6%). O lietuviškuose interviu rasta daugiau modalinių žodžių (plg. 11,4% ir 21%) bei dalelyčių (plg. 0,6% ir 3,3%).

Išskaidžius modalinių žodžių grupę bendras rezultatas keičiasi, tik pirmojoje vietoje abiejose kalbose lieka episteminiai veiksmažodžiai. Vokiečių kalboje antrą vietą užima modaliniai veiksmažodžiai (27,5%), trečiąją – prieveksmiai (20,2%), o ketvirtąją – daiktavardžiai (7,7%). Lietuvių kalboje antroje vietoje atsiduria dalelytės (19%), vokiškuose interviu neturinčios beveik jokios reikšmės (2,3%). Trečioji vieta lieka modaliniams veiksmažodžiams (14,6%), ketvirtoji – daiktavardžiams (9,2%), o penktąją užima prieveksmiai (6,1%), kurių čia randama triskart mažiau nei vokiškuose interviu (20,2%). Kitos episteminio modalumo raiškos priemonės vartojamos itin retai ir neturi didesnės reikšmės.

Ketvirtasis skyrius: „**Pabrėžto įsitikinimo**“ raiškos priemonės (Ausdrucksmittel der „Betonten Gewissheit“). Ši episteminio modalumo srities raiškos priemonių grupė yra pati mažiausia. Reiškiant pabrėžtą įsitikinimą vokiškuose interviu dalyvauja trys, lietuviškuose – penkios priemonių grupės. Dažniausiai tam vartojami **modaliniai žodžiai**. Vokiškuose interviu visi jie savo kilme yra prieveksmiai, lietuviškuose – prieveksmiai ir, pvz., kai kurios sustabarėjusios veiksmažodinės ar būdvardinės formos.

Modalinis vokiečių kalbos žodis *natürlich* (žinoma) [152] randamas dažniausiai. Juo kalbantysis gali užtikrinti pašnekovą savo teisumu ir taip apsiginti nuo pastarojo dvejonų, pvz.: *Haben Sie noch Ziele? Jürgens: Natürlich. Und die hören auch nie auf.* (Jürgens)²⁴

Sinonimiškai vartojami *wirklich* (tikrai) [65] ir *tatsächlich* (tikrai, iš tiesų) [13]. Ir jais stengiamasi įtikinti pašnekovą, nors, pvz., pavartojus *tatsächlich* drauge su *vielleicht*, sustiprinama abejonė: *In dieser Hinsicht ist "Freundschaft" vielleicht tatsächlich ein Auslaufmodell.* (Bathen)²⁵

²⁴ *Ar dar turite tikslų? Jürgens: Žinoma. Ir visada turėsiu. Iki pat mirties, spėju.*

²⁵ *Tuo požiūriu „draugystė“ turbūt tikrai yra pasenusi.*

Modaliniai žodžiai *sicher(lich)* (*be abejo, neabejotinai*) [63] ir *bestimmt* (*be abejo, neabejotinai*) [12] neretai vartojami su įvairiais kitais žodžiais, darančiais įtaką jų reikšmei. Dalelytė *ganz* dar sustiprina pabrėžtą įsitikinimą, o episteminiai veiksmažodžiai atvirksčiai – susilpnina, pvz.: *Ich finde das witzig, weil die schönen Frauen in den Generationen vor uns ganz bestimmt keine drei Liter Wasser am Tag getrunken haben – und plötzlich liegt es an den drei Litern Wasser, Donnerwetter! Ich denke, es hat sicherlich einen Effekt, aber das hält auch kein Doppelkinn fern.* (Berger)²⁶

Lietuvių kalboje panašias reikšmes turi modaliniai žodžiai *tikrai* [90], *iš tikrųjų* [38], *iš tiesų* [33] ir *išties* [12]. Jie visi vartojami norint įtikinti pašnekovą. Labai akivaizdžiai nuskamba įtikinimas šalia išreikštos abejonės: *Turbūt kils kainos ir mums, pacientams? – Tikrai kils. Jos nepasieks išsivysčiusių Vidurio Europos šalių lygio, bet manau, kad 2-3 kartus gali išaugti.* (Vildaitė)

Sinonimiški yra ir žodžiai *žinoma* [54], *aišku* [35], *suprantama* [4]. Po jų neretai pasakomas koks nors prieštaravimas, tarsi norint apsisaugoti nuo galimų priekaištų, pvz.: *Suprantama, savo horoskope aš taip pat regiu įvairių išpėjimų ir ženklų. Tačiau kad apsisaugotum nuo bet kokių klaidų, turi būti itin kruopšti, darbšti ir pareiginga. Aš tokia nesu.* (Kelertienė). Modaliniams žodžiams priskirtas ir įterpinys *be abejo* [14].

Tiek vokiškuose, tiek lietuviškuose interviu yra keletas **prieveiksmių**, galinčių išreikšti pabrėžtą įsitikinimą. Vokiškuosius *gar* [103] ir *überhaupt* [46] lietuviškuose interviu atitinka *visiškai* [11] ir *visai* [3]. Pabrėžtą įsitikinimą jie reiškia tik su neiginiu ir tik teiginiuose, o ne klausimuose, pvz.: *Da ich nicht immer gut schlafe, ist es schön, wenn ich gut schlafe. Das kommt glücklicherweise vor. Leuten, die immer gut schlafen, fällt gar nicht auf, dass das nicht selbstverständlich ist.* (Merkel);²⁷ *Ateina laikas, kai pasidarai nebe draugas, o šeima. Tada visiškai nesvarbu, kaip tas žmogus atrodo, kokią poziciją užima.* (Ibelhauptaitė)

Kiti vokiečių kalbos prieveiksmiai yra *klar* (*aišku*) [13], *absolut* (*absoliučiai*) [6], *definitiv* (*galutinai*) [1], *unbedingt* (*būtinai*) [4], *total* (*visiškai*) [1], *selbstverständlich* (*savaime suprantama*) [2], lietuviški – *nė kiek* [6] ir *neabejotinai* [2].

Dvi žodžių grupės su **daiktavardžiais** vienodos vokiečių ir lietuvių kalbose: *auf keinen Fall* [4] – *jokiu būdu* [8] ir *ohne jeden Zweifel* [1] – *be jokios abejonės* [3]. Lietuviškuose interviu porą atvejų, kuriais išreiškiamas pabrėžtas įsitikinimas, sudaro

²⁶ *Man tai atrodo juokinga, nes praėjusių kartų gražuolės tikrai tikrai negėrė trijų litrų vandens per dieną, o staiga viskas priklauso nuo tų trijų litrų vandens, po perkūnais! Manau, kad tai greičiausiai daro kažkokį poveikį, tačiau nesustabdo dvigubo pagurklio atsiradimo.*

²⁷ *Kadangi aš ne visada miegu gerai, smagu, kai gerai miegu. Laimei, kartais taip atsitinka. Žmonės, visada miegantys gerai, visiškai nepastebi, kad tai nėra savaiame suprantama.*

posakiai *galvą dedu* ir *Dievas mato*. Vokiškuose dar vartojami *auf jeden Fall (bet kokiu atveju)* [18], *keine Frage (be abejo, žinoma)* [3] ir *Sicherheit (tikrumas, įsitikinimas)* [3]. Pastarasis, palyginti su kitais, gali turėti ne tik pabrėžto įsitikinimo, bet ir silpną netikrumo laipsnį, kurį parodo kontekstas, pvz.: *In jeder Rolle die ich spiele ist mit Sicherheit auch eine ganze Menge von mir drin, und insofern habe ich da auch nicht so viele Sorgen.* (Heinze)²⁸

Lietuviškuose interviu įsitikinimui pabrėžti be minėtų priemonių tris kartus pavartotas **būdvardis tikras**.

Statistiniai skaičiavimai. Iš viso vokiškuose interviu rasti 510 išreikšto pabrėžto įsitikinimo atvejai, lietuviškuose – 334. Dažniausiai ši episteminio modalumo rūšis reiškiamą modaliniais žodžiais (59,8% ir 83,8%). Prieveiksmių, kurie neskirtini modalinių žodžių grupei, žymiai dažniau randama vokiškuose interviu (plg. 34,5% ir 11,4%). Daiktavardžių taip pat yra kiek daugiau vokiškuose interviu, bet, palyginti su kitomis priemonėmis, jie vartojami retai (plg. 5,7% ir 3,9%). Būdvardžiai vartojami itin retai ir tik lietuvių kalboje.

Išskaidžius modalinių žodžių kategoriją, paaiškėjo, kad vokiškuose interviu pabrėžtam įsitikinimui išreikšti vartojami beveik vienrieveiksmiai (94,3%), be jų dar yra keletas daiktavardžių (5,7%). Lietuvių kalboje priemonės įvairesnės, nors pirmoje vietoje taip pat atsideria prieveiksmiai (63,2%). Gana dažnai vartojamos tam tikros sustabarėjusios veiksmažodžių formos (17,3%), kurias galima išskirti kaip atskirą grupę, būdvardžiams ir daiktavardžiams tenka atitinkamai po maždaug 11,4% ir 8,1%.

Penktasis skyrius: **Visų episteminio modalumo raiškos priemonių įvertinimas** (Allgemeine Auswertung aller Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität). Sudėjus kiekvienos kalbos visų trijų episteminių sričių – **aiškios dvejonės, netikrumo ir pabrėžto įsitikinimo** – raiškos priemones, apskaičiuoti bendri episteminio lauko raiškos priemonių vartojimo dažnumo rezultatai. Pirmas tris pozicijas ir vokiečių, ir lietuvių kalboje užima tos pačios priemonių grupės, tačiau abiejose kalbose jos vartojamos dažnai skirtingai: episteminiai veiksmažodžiai dažniau rasti lietuviškuose interviu (plg. 27% ir 35,3%), taip pat ir antrąją vietą užimantys modaliniai žodžiai (plg. 23,2% ir 29,7%), tuo tarpu modaliniai veiksmažodžiai dažniau vartojami vokiškuose interviu (plg. 20,8% ir 12,6%). Vokiškuose interviu svarbus vaidmuo tenka ir prieveiksmiams (16,3%), kurie lietuvių kalboje vartojami tris kartus rečiau (5,2%) ir užima penktąją vietą. Ketvirtoji vieta lietuviškuose interviu tenka daiktavardžiams (8,5%), kurie ir vokiškuose interviu vartojami panašiai dažnai (7,2%), tačiau čia lieka penktojoje

²⁸ *Kiekviename mano vaidmenyje, matyt / tikrai, yra didelė dalis manęs, todėl man dėl šito nekyla problemų.*

vietoje. Kitos priemonių grupės nevidina svarbesnio vaidmens reiškiant episteminį modalumą, pvz., tariamajai nuosakai tenka tik 2,3% ir 3,6%.

Vis dėlto tikslesnių rezultatų gaunama išskaidžius modalinių žodžių grupę, kuri lietuvių kalboje yra labai nevienalytė. Didžiausias čia išryškėjęs skirtumas –rieveksmių ir dalelyčių vartojimas. Prieveiksmai vokiškuose interviu yra dažniausiai vartojama episteminio modalumo raiškos priemonė (38,3%), lietuviškuose jie vartojami beveik tris kartus rečiau (14,1%). Tuo tarpu dalelytės dažnai randamos lietuviškuose interviu (16,4%), o vokiškuose jos nevidina beveik jokio vaidmens (1,7%). Episteminiai veiksmažodžiai yra svarbūs abiejose kalbose (plg. 27% ir 35,3%), lietuviškuose interviu jie net yra pagrindinė ir dažniausiai vartojama epistemiškumo raiškos priemonė. Svarbioms raiškos priemonių grupėms abiejose kalbose dar reikia priskirti modalinius veiksmažodžius, kurie vokiečių kalboje vartojami žymiai dažniau nei lietuvių (plg. 20,8% ir 12,6%), bei daiktavardžius, vartojamus panašiai dažnai (plg. 7,2% ir 9%). Būdvardžiams ir tariamajai nuosakai tenka jau kur kas mažesnis vaidmuo, lietuvių kalboje vis dėlto kiek didesnis nei vokiečių (plg. 2% ir 4,8%; 2,3% ir 3,6%). Likusios kelios priemonių grupės vartojamos itin retai.

TREČIOJI DALIS: Apibendrinimas ir išvados (Zusammenfassung und Schlussfolgerungen). Pagrindinės darbo išvados:

1. Visos vokiškuose ir lietuviškuose interviu rastos episteminio modalumo raiškos priemonės (2 093 ir 2 387 pavyzdžiai) buvo suskirstytos remiantis teorinėje dalyje pasiūlytu episteminio modalumo modeliu. Nors tarp atskirų epistemiškumo sričių nėra griežtų ribų, vis dėlto pasiūlytą episteminio modalumo skirstymą galima laikyti sėkmingai pritaikomu.
2. Kiekvienoje episteminėje srityje buvo rastas skirtingas pavyzdžių skaičius: didžiausią grupę sudaro netikrumo, mažiausią – pabrėžto įsitikinimo raiškos priemonės.
3. Skirstant priemones, daugiausiai problemų kilo dėl modalinių žodžių, nes ši kategorija vokiečių ir lietuvių kalbotyroje suprantama nevienodai. Jei modalinius vokiečių kalbos žodžius sudaro beveik vien prieveiksmai, tai lietuviškiems galima skirti ir prieveiksnius, ir dalelytes, kai kuriuos būdvardžius bei įvairias sustabarėjusias veiksmažodžių, būdvardžių ar daiktavardžių formas.
4. Taip suvokiamai modalinių žodžių klasei svarbiausias vaidmuo tiek vokiškuose, tiek lietuviškuose interviu tenka reiškiant aiškia abejonę ir pabrėžtą įsitikinimą. Netikrumo raiškoje jie beveik nedalyvauja. Galutinai įvertinus visas episteminio modalumo raiškos priemones, modaliniai žodžiai abiejose kalbose pagal vartojimo dažnumą

atsiduria antroje vietoje, taigi yra viena svarbiausių raiškos priemonių. Vis dėlto šią kategoriją išskaidžius, gaunami tikslesni ir vertingesni rezultatai. Jais ir remiamasi tolesnėse išvadose.

5. Abiejose kalbose buvo rasta nemažai skirtingų episteminio modalumo raiškos priemonių grupių. Bendras jų skaičius yra 11, tačiau tik keletas jų vaidina svarbų vaidmenį. Tai –rieveiksmiai, episteminiai veiksmažodžiai, modaliniai veiksmažodžiai, daiktavardžiai ir lietuviškos dalelytės.
6. Prieveiksmiai yra dažniausiai vartojama episteminio modalumo raiškos priemonė vokiškuose interviu. Lietuvių kalboje jiems taip pat tenka svarbus, bet, lyginant su vokiečių kalba, kur kas mažesnis vaidmuo.
7. Nepaprastai gausi episteminių veiksmažodžių grupė. Jie yra pagrindinė epistemiškumo raiškos priemonė lietuviškuose interviu. Vokiškuose interviu jie vartojami kiek rečiau ir užima antrąją vietą. Episteminiai veiksmažodžiai būtų labai įdomus tolesnių tyrimų objektas, nes tai – savo turiniu ganėtinai heterogeniška grupė, kurioje randama, pvz., asmeninių ir beasmeninių veiksmažodžių, įvairių parenčių, lietuvių kalboje – neveikiamosios rūšies bevardės giminės dalyvių.
8. Teorinėje dalyje aptartieji modaliniai veiksmažodžiai abiejose kalbose yra svarbūs reiškiant aiškią abejonę ir netikrumą. Ir vokiečių, ir lietuvių kalboje jų dalyvauja po keturis skirtingus, dažniausiai – veiksmažodis *können / galėti*. Pagal vartojimo dažnumą vokiškuose interviu modaliniai veiksmažodžiai užima trečiąją, lietuviškuose – ketvirtąją vietą, tačiau vokiečių kalboje jie vartojami žymiai dažniau nei lietuvių.
9. Dalelytėms svarbus vaidmuo tenka tik lietuviškuose interviu, jos čia antroje vietoje. Jomis visų pirma reiškiamas aiški abejonė, nes būtent šioje srityje dalelytės lietuviškuose interviu yra dažniausiai vartojama priemonė.
10. Tariamosios nuosakos (*Konjunktiv II*) forma dažniausiai vartojami modaliniai ir episteminiai veiksmažodžiai, tačiau kaip episteminio modalumo raiškos priemonei tariamajai nuosakai tenka labai menkas vaidmuo tiek vokiškuose, tiek lietuviškuose interviu. Tai galima paaiškinti tuo, kad tariamoji nuosaka visų pirma dalyvauja faktyvumo raiškoje, kuris šiame darbe atskirtas nuo kalbos vartotojo įsitikinimo.
11. Netiesioginės nuosakos (*Konjunktiv I*) vartojimo atvejų buvo rasta tik vokiškuose interviu. Jų vaidmuo bendrame episteminių raiškos priemonių kontekste itin menkas. Lietuviškuose interviu nerasta nė vieno atvejo, kuriame perpasakojant girdėtą informaciją būtų buvę pavartota dalyvių.

12. Netikėti rezultatai gauti kalbant apie daiktavardžius, kurie kaip episteminio modalumo raiškos priemonė mokslo šaltiniuose minimi itin retai. Nors nei vokiškuose, nei lietuviškuose interviu jie nėra vartojami ypač dažnai, tačiau jie stebina savo įvairove.
13. Kitos episteminio modalumo raiškos priemonių grupės yra mažos. Tai – prielinksniai, būdvardžiai, vokiškuose interviu ir vienas sudėtinio atliktinio būsimąjo laiko vartojimo atvejis, o lietuviškuose – keletas sustabarėjusių veiksmažodžių formų.
14. Episteminio modalumo raiškos priemonės pasirodė iš tiesų esančios labai priklausomos nuo konteksto. Dvejonės ar netikrumo intensyvumas, atspalvis dažniausiai priklauso nuo visų toje pačioje kalbinėje situacijoje esančių priemonių. Ypač jautrūs šia prasme yra episteminiai veiksmažodžiai, kurių funkcijai daro įtaką įvairūs prieveiksmiai bei dalelytės. O štai tariamoji nuosaka sušvelnina episteminio veiksmažodžiu išreikštą dvejonę ar netikrumą ir atlieka vadinamąją *hedging*-funkciją (*Heckenfunktion*). Taigi episteminio modalumo raiškos priemonės vieną nuo kitos galima atskirti tik teoriškai, nes autentiškoje kalboje jos tarpusavyje jungiasi ir sudaro įvairius derinius.
15. Šios paminėtos tendencijos galioja autentiškam žodiniam, raštu fiksuotam kalbos vartojimui. Kadangi interviu metu kalbama daugiau ar mažiau spontaniškai, kalbantysis renkasi gana paprastus būdus savo dvejonėms, spėlionėms, netikrumui ir pan. išreikšti. Matyt, todėl čia randama tiek daug episteminio veiksmažodžių, prieveiksmių, lietuvių kalboje ir dalelyčių, o štai, pvz., epistemiškai vartojamų modalinių veiksmažodžių atvejų (jei neskaičiuosime dažnai vartojamo *können*) rasta labai mažai, sudėtinio atliktinio būsimąjo laiko vartojimo atvejis apskritai yra tik vienas, nes šios priemonės yra sudėtingesnės ir, ko gero, dažniau vartojamos rašto kalboje.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tiek autentiškoje žodinėje vokiečių, tiek ir lietuvių kalboje yra daug įvairių kalbinių priemonių, kuriomis kalbos vartotojas gali išreikšti savo ribotą, neabsoliutą įsitikinimą / žinojimą. Abiejose kalbose šis reiškiamas tomis pačiomis priemonių grupėmis, tačiau skiriasi jų vartojimo dažnumas. Didžiausią skirtumą sudaro dalelyčių vartojimas, nes svarbus vaidmuo joms tenka tik lietuvių kalboje. Kodėl taip yra, sudėtinga vienareikšmiškai atsakyti, tačiau, atrodo, kad šis skirtumas vis dėlto atsiranda ne tiek dėl skirtingų abiejų kalbų vartojimo ypatybių, kiek dėl šiek tiek besiskiriančio kalbos dalių kategorizavimo vokiečių ir lietuvių kalbotyroje. Negalima pamiršti, kad kai kuriuose mokslo šaltiniuose siūloma skirti vieną bendrą nekaitomų žodžių klasę, apjungiančią ne tik

prieveiksmius ir dalelytes, kuriuos sunku vieną nuo kito atskirti, bet ir jungtukus bei prielinksnius (plg. Engel 1991). Sekant šiuo pasiūlymu, vokiškuose interviu nekaitomų žodžių vartojimo dažnumas būtų 41%, lietuviškuose – 31%, taigi šiuo požiūriu episteminio modalumo raiškos priemonių vartojimo tendencijos abiejose kalbose tampa dar panašesnės.

Atsižvelgiant į gautus rezultatus, galima teigti, kad tyrimo metu pasitvirtino visi ginamieji teiginiai.

Kadangi modalumas yra komunikacinis-pragmatinis reiškinys, jo raiškos priemonės yra be galo įvairios, todėl empiriškai sunkiai suvaldomos. Greičiausiai būtent dėl šios priežasties kalbotyroje randama labai nedaug kompleksiškesnių modalumo raiškos tyrimų.

Pateiktas priemonių sąrašas jokių būdu nėra galutinis ir galioja tik išnagrinėti medžiagai. Episteminio modalumo raiškos priemonių kiekvienoje kalboje, be abejo, egzistuoja dar daugiau. Išvados apie priemonių vartojimo tendencijas visų pirma taikytinos interviu pokalbio rūšiai. Ar jas galima būtų taikyti visam žodiniam kalbos vartojimui, sunku pasakyti, nes tam reikalingi tolesni išsamesni tyrimai. Galima spėti, kad epistemiškumo raiškos priemonės skiriasi ne tik žodiniame ir raštiškame kalbos vartojime, bet priklauso ir nuo kalbos tipo bei funkcinio stiliaus.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Mittelpunkt des Interesses dieser Arbeit stehen das Phänomen der Modalität, der epistemischen Modalität als einer der Modalitätsarten sowie bestimmte Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität im authentischen mündlichen (schriftlich fixierten) Sprachgebrauch des Deutschen und des Litauischen. Den Ausgangspunkt für diese Arbeit bildet die kommunikativ-pragmatisch orientierte Sprachwissenschaft.

Das Phänomen der Modalität stellt in der Linguistik einen häufig diskutierten Untersuchungsgegenstand dar. Aus der Logik übernommen, wird der Begriff von Sprachwissenschaftlern unterschiedlich aufgefasst und behandelt. Die Theorie der relativen Modalität folgt der logischen Tradition und beschränkt das Verständnis der Modalität auf Notwendigkeit und Möglichkeit. In vielen traditionellen und funktionalen Ansätzen wird im Hinblick auf Modalität über zwei Typen von Verhältnis gesprochen: das Verhältnis zwischen dem Subjekt und dem Prädikat/der Handlung und das Verhältnis des Sprechers zum Inhalt der Aussage, wobei das Letztere oft in Verbindung mit Wirklichkeit/Realität oder Wahrheit gesetzt wird. In manchen Quellen wird die Rolle des Sprechers ignoriert, und es wird über das Verhältnis des Inhalts eines Satzes zur Wirklichkeit gesprochen. Die Modalitätsdefinitionen, in denen über Wirklichkeit/Realität gesprochen wird (in traditionellen und funktionalen, aber auch in semantischen sowie manchen pragmatischen und kommunikativ-pragmatischen Ansätzen), sind problematisch, weil in jeder Quelle unter Wirklichkeit jeweils andere Aspekte verstanden werden. Und andererseits ist die Wirklichkeit nicht mit der Gewissheit, mit dem Überzeugungsgrad des Sprechers zu verwechseln, wie dies oft gemacht wird.

Nur wenige Quellen bieten sowohl eine Modalitätsdefinition als auch die Unterteilung der Modalität in verschiedene Arten; die meisten beschränken sich entweder auf das eine oder auf das andere. Das führt zu paradoxen Ergebnissen, indem zwar verschiedene Modalitätsarten ausgesondert werden, aber nicht herausgestellt wird, was Modalität selbst ist. Die Bezeichnungen der Modalitätsarten und ihre Zahl variieren von Autor zu Autor. Diese Zahl kann zwischen zwei und fünf schwanken, wobei manche Autoren die gesamte Modalität in verschiedene Arten unterteilen (so Deth 1986, Bublitz 1978), manche jedoch einige Arten nur auf die Modalverben (u.a. Calbert 1975, Palmer 2003) beziehen. Der Begriff „epistemische“ Modalität ist in traditionellen Werken nicht zu finden, er wird in semantischen, pragmatischen und kommunikativ-pragmatischen Fachquellen erwähnt. Dies scheint jedoch ein terminologisches Problem zu sein. Werden die angeführten Beispiele in Betracht gezogen, so ist es zu sehen, dass mit der Bezeichnung „epistemisch“ im Großen und

Ganzen Vermutungen und Annahmen gemeint werden. Auf diese Weise wird ersichtlich, dass dasselbe Phänomen der Epistemizität sich in vielen Fachquellen hinter verschiedenen anderen Bezeichnungen verbirgt. So finden sich in der wissenschaftlichen Literatur folgende Begriffe, die teilweise oder vollkommene Synonyme zu „epistemisch“ sein könnten: subjektive, kommunikativ-grammatische, inferenzielle Modalität, Gewissheitsmodalität. Oft wird in diesem Zusammenhang auch über die Gültigkeit, die Geltung einer Äußerung, die Wahrheit der Proposition oder die Wahrscheinlichkeit des Geschehens gesprochen.

In dieser Arbeit wird Modalität als Einstellungen des Sprechers zum im propositionalen Teil der Aussage dargestellten Sachverhalt verstanden:

Modalität umfasst Sprechereinstellungen, die Menschen zu sich selbst, zu ihren Mitmenschen, zu bestimmten Dingen und Erscheinungen der Welt haben und kundtun. Da Einstellungen kognitiv universell sind, ist auch Modalität in diesem Sinne eine kognitiv universelle Kategorie. Modalität ist eine sprachlich universelle Kategorie, weil Sprechereinstellungen in jeder Sprache der Welt bekundet werden können. Sie ist eine kommunikativ-pragmatische Kategorie, weil sie in engster Beziehung mit der Sprecher-Hörer-Beziehung, mit der Sprecherpersönlichkeit und mit der gesamten Redesituation steht. Einstellungen sind durch Subjektivität unterschiedlicher Grade (von individuell subjektiv bis hin zu intersubjektiv) gekennzeichnet. Modalität ist eine skalierbare Größe, ist sprachlich, zeitlich und kulturell determiniert und verfügt in jeder Sprache über jeweils unterschiedliche Ausdrucksformen sowie -gepflogenheiten. Einstellungen kommen durch eine Vielfalt sprachlicher Mittel zum Ausdruck, die in einer Wechselwirkung zueinander stehen.

Ins Konzept, das auf den Arbeiten von Sandhöfer-Sixel (1988) und Girnth (1993) basiert, werden alle Einstellungen des Sprechers einbezogen, u.a. emotionale und ästhetische. Die inhaltliche Heterogenität der Modalität lässt sich durch die Vielfalt menschlicher Einstellungen erklären, die grob in kognitive, emotive und voluntative eingeteilt werden können. Die epistemische Modalität stellt in diesem Modalitätsmodell einen Aspekt der kognitiven Einschätzung der Gewissheit dar.²⁹ Dies bedeutet, dass unter epistemischer Modalität in der vorliegenden Arbeit Annahmen, Vermutungen, Zweifel und Unsicherheit verstanden werden. Die ausgedrückte absolute (Un-)Gewissheit stellt den unmarkierten Fall dar. Die epistemische Modalität ist innerlich heterogen und lässt sich in drei Teile unterteilen: deutliche Vermutung, Unsicherheit/Ungewissheit und betonte Gewissheit.

Die Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität stellen einen schwierigen Fall dar.

²⁹ Die Kundgabe der Sprechergewissheit wird im Modell von der Kundgabe der Faktizität getrennt.

In der Regel begrenzt man sich in Quellen, die verschiedene Modalitätsarten aussondern, auf eine allgemeine Aufzählung modaler Ausdrucksmittel, ohne Rücksicht auf einzelne Arten zu nehmen. In der deutschen Linguistik findet sich diese Bezeichnung meist allein in Bezug auf die Modalverben. Als klassische Ausdrucksmittel der Modalität, welcher Art auch immer, gelten die Modi des Verbs, die Modalverben und die Modalpartikeln. Dies sind die am häufigsten untersuchten Mittel, und sie stehen meist im Zentrum der Aufmerksamkeit. Etwas weniger Interesse finden in der Linguistik in Bezug auf Modalität Modalwörter bzw. – adverbien. Wortbildungs- und Wortfolgeaspekte, einzelne konnotierte Lexeme, bestimmte syntaktische Strukturen, Intonation usw. ihr Zusammenspiel und ihre Wechselwirkung im Kontext finden unter dem Aspekt der Modalität so gut wie keine Berücksichtigung.

Aus exemplarischen Analysen künstlich konstruierter Sätze wurde in der Arbeit ersichtlich,³⁰ dass die Modi des Verbs, die Modalverben, (Modal-)Partikeln und Modalwörter³¹ des Deutschen und des Litauischen sowohl am Ausdruck der epistemischen Modalität als auch anderer Sprechereinstellungen teilhaben können. Welche Gemeinsamkeiten und Unterschiede die Verwendung der erwähnten sprachlichen Mittel in beiden Sprachen in Hinsicht auf die epistemische Modalität aufweist, welchen Platz sie unter anderen epistemischen Mitteln einnehmen, welche weiteren sprachlichen (lexikalischen und morphologischen) Mittel des Gegenwartsdeutschen und -litauischen am Ausdruck der Vermutungen, Annahmen und der Ungewissheit teilhaben, wurde im empirischen Teil geklärt. Die Korpusgrundlage bildeten dafür 50 deutschsprachige und 50 litauischsprachige authentische mündliche, schriftlich fixierte Interviews mit in der Öffentlichkeit mehr oder weniger bekannten Personen. Die Interviews stammen aus dem Internet, haben die sog. Lebensart bzw. den Lebensstil (unverbindliches Gespräch über Arbeit, Privatleben, Freizeit) zum Thema und liegen dem natürlichen Sprachgebrauch sehr nahe. Ein solcher zusammenhängender Text erlaubte, das jeweilige Ausdrucksmittel nicht einzeln, sondern in seiner Wechselwirkung mit anderen epistemischen Mitteln zu betrachten.

³⁰ Die Analysen wurden ohne Rücksicht auf den kontextuellen Hintergrund gemacht und deswegen haben sie einen eher hypothetischen Charakter.

³¹ In der litauischen Sprachwissenschaft ist die Existenz der Modalverben und Modalwörter nicht unumstritten. Da in der litauischen Linguistik diese Termini verwendet und in Verbindung mit Modalität gesetzt werden, aber keine einheitliche Meinung hinsichtlich dessen besteht, welche und wie viele Lexeme die Kategorie der Modalverben und die der Modalwörter bilden, wurde dies für diese Arbeit in Anlehnung an die deutsche Sprache festgelegt. Die Aussonderung deutscher Modalwörter erfolgte in Anlehnung an Helbig/Buscha (2001). Als Hauptkriterium für das Sortieren der Mittel galt jedoch ihre Zugehörigkeit der Wortart, entscheidend beim Einordnen deutscher Mittel war „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ (1996).

Die wichtigsten Ergebnisse und Schlussfolgerungen

1. Alle in den Interviews gefundenen epistemischen Ausdrucksmittel lassen sich gemäß dem im theoretischen Teil der Arbeit vorgestellten Gewissheitsmodell in drei Bereiche einteilen: eine deutliche Vermutung, die Ungewissheit und die betonte Gewissheit. Da die Grenzen zwischen diesen Bereichen unscharf sind – es lässt sich hier anstelle von Grenzen vielmehr von Übergangsbereichen sprechen – , wurden die Ergebnisse nicht nur für sie einzeln, sondern auch gemeinsam ausgewertet.
2. Alle drei Bereiche umfassen unterschiedliche Zahl der gefundenen Belege. Den größten Bereich bilden die Ausdrucksmittel der Ungewissheit, den kleinsten die Mittel der betonten Gewissheit. Auch der Vielfalt der gefundenen Ausdrucksmittel nach bildet der Bereich der Ungewissheit die zahlreichste Gruppe.
3. Die größten Probleme bereitete beim Sortieren der Mittel sowie bei ihrer Auswertung die Kategorie der Modalwörter, weil darunter in der deutschen und in der litauischen Sprachwissenschaft jeweils Unterschiedliches verstanden wird. Aus diesem Grund wurden die Ergebnisse für jeden Bereich zweimal ausgewertet: zuerst mit der Kategorie der Modalwörter, so wie sie in der jeweiligen Sprache verstanden werden, dann wurde diese Kategorie aufgelöst. In den deutschen Interviews handelt es sich bei den Modalwörtern fast ausschließlich um Adverbien, in den litauischen ist diese Kategorie heterogener. Im Bereich einer deutlichen Vermutung sind es in den litauischen Interviews vorwiegend Partikeln; Adverbien bilden einen relativ kleinen Teil. Im Bereich der betonten Gewissheit bestehen dagegen litauische Modalwörter zum größten Teil aus Adverbien. Darüber hinaus konnten zu den litauischen Modalwörtern einige Adjektive sowie manche erstarrten adjektivischen und substantivischen Fügungen gezählt werden.
4. Die Modalwörter des Deutschen und des Litauischen sind das wichtigste Ausdrucksmittel in den Bereichen einer deutlichen Vermutung und der betonten Gewissheit. Im Bereich der Ungewissheit spielen sie keine bzw. eine sehr geringe Rolle. In der Gesamtauswertung aller epistemischen Mittel belegen die Modalwörter in beiden Sprachen den zweiten Platz und erweisen sich als ein häufig verwendetes epistemisches Ausdrucksmittel. Im Weiteren wird Rücksicht auf die Resultate genommen, die die aufgelöste Kategorie der Modalwörter einschließen, denn sie stellen präzisere und deswegen wertvollere Ergebnisse dar.
5. In beiden Sprachen handelt es sich um mehrere Kategorien epistemischer Ausdrucksmittel. Insgesamt wurden 11 unterschiedliche Ausdrucksmittelgruppen

ausgesondert. Jedoch nur einige davon sind ihrer Verwendungshäufigkeit nach als epistemische Mittel bedeutend: Adverbien, epistemische Verben, Modalverben, Substantive und die litauischen Partikeln.

6. Adverbien sind in den deutschen Interviews das am häufigsten verwendete Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität. Im Litauischen spielen sie ebenso eine wichtige, jedoch im Vergleich zum Deutschen eine wesentlich geringere Rolle.
7. Eine sehr zahlreiche Gruppe bilden epistemische Verben, die in den litauischen Interviews sogar das Hauptausdrucksmittel der epistemischen Modalität sind. Die Verwendungshäufigkeit deutscher epistemischer Verben liegt etwas zurück, bei der Gesamtauswertung belegen sie den zweiten Platz. Epistemische Verben stellen ein interessantes Objekt für weitere Untersuchungen dar, denn manche davon sind unpersönliche Verben, viele sind Bestandteile von Parenthesen, modalen Vorspannkonstruktionen, im Litauischen handelt es sich dabei in manchen Fällen auch um epistemische Verben in Form passivischer neutraler Partizipien.
8. Die im theoretischen Teil behandelten Modalverben spielen in beiden Sprachen in den Bereichen der Vermutung und der Ungewissheit eine wichtige Rolle. Sowohl in den deutschen als auch den litauischen Interviews konnten Belege für vier Modalverben gefunden werden. Das am häufigsten vorkommende Modalverb ist in beiden Sprachen das Modalverb *können/galėti*. Dabei weisen die deutschen Modalverben im Vergleich zu den litauischen eine wesentlich größere Verwendungshäufigkeit auf. In der Gesamtauswertung belegen die deutschen Modalverben den dritten, die litauischen den vierten Platz.
9. Partikeln spielen nur in den litauischen Interviews eine bedeutende Rolle und befinden sich bei der Gesamtauswertung auf dem zweiten Platz. Vor allem wird mit ihrer Hilfe jedoch eine deutliche Vermutung zum Ausdruck gebracht, denn in diesem Bereich stellen sie das am häufigsten vorkommende Mittel dar. Im Deutschen haben Partikeln als epistemisches Mittel keine bedeutende Funktion.
10. Der Konjunktiv II (*tariamoji nuosaka*) ist in beiden Sprachen meist in Verbindung mit den Modalverben und den epistemischen Verben zu finden und wird im Vergleich zu anderen Mitteln im Deutschen und im Litauischen fast gleich selten verwendet. Dies ist damit zu erklären, dass sich der Konjunktiv II hauptsächlich am Ausdruck der Faktizität beteiligt, die in der vorliegenden Arbeit vom Ausdruck der Gewissheit getrennt wurde.

11. Der Konjunktiv I (*netiesioginè nuosaka*) kommt nur in den deutschen Interviews vor, spielt jedoch beim Ausdruck eingeschränkter Gewissheit eine äußerst geringe Rolle. In den litauischen Interviews konnten für diese Form keine Belege gefunden werden.³²
12. Ein unerwartetes Ergebnis stellen Substantive dar, denn sie werden in der Fachliteratur als epistemische Mittel selten erwähnt. Ihre Verwendungshäufigkeit ist weder im Deutschen noch im Litauischen sehr hoch – ca. 7,2% und 9%, auffallend ist an ihnen jedoch ihre Vielfalt, denn in dieser Kategorie befinden sich zahlreiche unterschiedliche Lexeme.
13. Die restlichen Gruppen epistemischer Ausdrucksmittel sind in beiden Sprachen klein. Präpositionen spielen beim Ausdruck der epistemischen Modalität nur eine Nebenrolle. Eine etwas größere Rolle entfällt auf Adjektive, wobei sie in den litauischen Interviews wesentlich öfter als in den deutschen verwendet werden. Allein in den deutschen Interviews findet sich ein Fall des Gebrauchs des Futur II. Nur in den litauischen Interviews wurden erstarrte Verbformen gefunden.
14. Die epistemischen Ausdrucksmittel erwiesen sich als äußerst kontextgebunden. Die Intensität und/oder die Schattierung einer Vermutung kann in Abhängigkeit davon schwanken, welche epistemischen Mittel sich in derselben Redesituation befinden. Besonders empfindlich sind epistemische Verben, die in Verbindung mit verschiedenen Adverbien und Partikeln einer Annahme unterschiedliche Färbung verleihen. Der Konjunktiv II schwächt die Intensität einer Vermutung ab und übt damit die Heckenfunktion aus. Auf diese Weise lassen sich die epistemischen Mittel nur theoretisch voneinander isolieren, im Sprachgebrauch treten sie in verschiedenen Kombinationen auf.
15. Die herausgearbeiteten Tendenzen der Verwendung epistemischer Mittel beziehen sich auf den authentischen mündlichen (schriftlich fixierten) Sprachgebrauch des Deutschen und des Litauischen. Da es sich hier um mehr oder weniger spontanes Sprechen handelt, werden vom Sprecher die einfacheren Ausdrucksweisen bevorzugt. Deswegen finden sich in den Interviews sehr viele epistemische Verben, Adverbien, im Litauischen auch Partikeln. Der Gebrauch der Modalverben in epistemischer Lesart liegt hier dagegen weit zurück (wenn man das einzige sehr häufig vorkommende Modalverb *können* ausschließt), das Futur II³³ kommt nur im Deutschen und nur in einem Beleg vor, denn diese Mittel

³² Es wurden zwar Belege für die indirekte Rede in den litauischen Interviews gefunden, jedoch handelt es sich in allen Fällen um indikativische Äußerungen mit einleitenden epistemischen Verben bzw. ihren passivischen neutralen Partizipformen.

³³ Das Futur I weist in den deutschen Interviews nur in Verbindung mit anderen Mitteln (vor allem mit der Partikel *wohl*) epistemische Funktion auf. Fehlen solche zusätzlichen Signale, so ist seine Funktion als epistemisches Ausdrucksmittel in den Interviews unbedeutend. In den litauischen Interviews ließen sich keine für diese Arbeit bedeutenden Fälle des Futurgebrauchs finden.

stellen kompliziertere Konstruktionen dar und werden wahrscheinlich öfter im schriftlichen Sprachgebrauch verwendet.

Abschließend kann gesagt werden, dass sowohl der deutsche als auch der litauische authentische mündliche (schriftlich fixierte) Sprachgebrauch eine ganze Reihe sprachlicher Mittel aufweist, die dem Sprecher beim Ausdruck seiner eingeschränkten Gewissheit zur Verfügung stehen. Bei den am häufigsten verwendeten Mitteln handelt es sich in beiden Sprachen um prinzipiell dieselben Wortartengruppen, die sich jedoch, prozentual gesehen, in jeder Sprache unterschiedlich verteilen. Den größten zwischensprachlichen Unterschied bildet der Gebrauch der Partikeln, die allein im Litauischen beim Ausdruck der epistemischen Modalität eine wichtige Rolle spielen. Die Frage, warum dies so ist, lässt sich nicht so einfach beantworten und hängt wahrscheinlich nicht mit den Besonderheiten der jeweiligen Sprache, sondern eher mit der Kategorisierung der Wortarten zusammen.

Die in dieser Arbeit herausgearbeitete Liste der Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität ist auf keinen Fall endgültig und bezieht sich nur auf das untersuchte Korpus. Zum Ausdruck der epistemischen Modalität dienen mit Sicherheit auch viele andere Mittel, die in den untersuchten Interviews nicht vertreten waren. Im Allgemeinen muss denjenigen wissenschaftlichen Quellen Recht gegeben werden, die Modalität und die epistemische Modalität als Phänomene bezeichnen, die mit Hilfe sehr unterschiedlicher Mittel zum Ausdruck gebracht werden können. Wahrscheinlich gerade aus dem Grund, dass epistemische Modalität auf der kommunikativ-pragmatischen Ebene über eine große Vielfalt sprachlicher Ausdrucksmittel verfügt und deswegen in der empirischen Analyse schwer fassbar ist, gibt es relativ wenige Untersuchungen auf diesem Gebiet. Viele der in der vorliegenden Arbeit ausgesonderten Gruppen (z.B. epistemische Verben, Substantive) sind innerlich heterogen und bedürfen weiterer ausführlicherer Untersuchungen. Die herausgearbeiteten Tendenzen für den Gebrauch sprachlicher Mittel zum Ausdruck der epistemischen Modalität betreffen vor allem die Gesprächssorte Interview. Auf die Frage, ob sich diese Tendenzen auf den gesamten mündlichen Sprachgebrauch beziehen können, kann nur mit Vorsicht positiv geantwortet werden. Dies bedarf ebenso weiterer Untersuchungen. Dabei ist anzunehmen, dass sich Ausdrucksmittel der epistemischen Modalität voneinander nicht nur im mündlichen und schriftlichen Sprachgebrauch unterscheiden, sondern dass sie auch von bestimmten anderen Existenzformen und –weisen der Sprache (z.B. Standardsprache oder Umgangssprache) abhängen.

Publikācijas disertācijas tema

1. Droessiger, Gražina (2004): Zum Begriff und zu den Arten der Modalität in der Linguistik. In: *Žmogus ir žodis. Svetimosios kalbos*. Vilnius, 2004, 6 t., Nr.3. p. 85-94. ISSN 1392-8600. (MLA International Bibliography)
2. Droessiger, Gražina (2005): Zur Beziehung zwischen Modalität und Emotionalität im Sprachgebrauch des Deutschen. In: *Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XV*. Tarptautinās mokslinās konferencijas pranešimų medžiaga. Daugavpils: Saule. p. 477-483. ISBN 9984-14-273-6
3. Droessiger, Gražina (2005): Zur Polyfunktionalität der deutschen Modalverben oder: Was ist modal an den deutschen Modalverben? In: *Žmogus ir žodis. Svetimosios kalbos*. Vilnius, 2005, 7 t., Nr.3. p. 85-92. ISSN 1392-8600. (MLA International Bibliography)
4. Droessiger, Gražina (2006): Zur Modalität der deutschen Partikeln oder: Sind nur die Modalpartikeln modal? In: *Kalby studijos*. Kaunas, 2006, Nr. 8, p. 5-11. ISSN 1648-2824. (MLA International Bibliography)

Apie autorę:

1992 – 1996 m. vokiečių filologijos bakalauro studijos Vilniaus pedagoginiame universitete. Įgytas humanitarinių mokslų bakalauro laipsnis ir bendrojo lavinimo mokyklos vokiečių kalbos mokytojo kvalifikacija.

1996 – 1998 m. vokiečių filologijos magistrantūros studijos Vilniaus pedagoginiame universitete. Apgynus magistro darbą „Zum Problem der semantischen Beschreibung von passivischen Sätzen in der deutschen Gegenwartssprache“, įgytas humanitarinių mokslų magistro laipsnis ir gimnazijos vokiečių kalbos mokytojo kvalifikacija.

2000 – 2002 m. bei 2004 – 2006 m. kalbotyros doktorantūros studijos Vilniaus pedagoginiame universitete.

Profesinė patirtis:

1996 – 1999 m., 2000 – 2001 m. ir nuo 2006 m. asistentė Vilniaus pedagoginiame universitete, Vokiečių filologijos ir didaktikos katedroje.

Dalyvauta tarptautinėse mokslinėse konferencijose:

1. 2005 01 27 – 28 d. „XVth Scientific Readings“ Daugpilio Universitete, Humanitarinių mokslų fakultete, Latvijoje. Skaitytas pranešimas „Zur Beziehung zwischen Modalität und Emotionalität im Sprachgebrauch des Deutschen“
2. 2006 10 26 – 27 d. „Aspects of Language Functioning in Different Linguistic, Didactic and Sociocultural Contexts“ Vilniaus pedagoginiame universitete. Skaitytas pranešimas „Zu den Termini Modalwörter und Modaladverbien im Deutschen im Rahmen eines kommunikativ-pragmatischen Modalitätskonzepts“

Mokslinės veiklos kryptys:

Šiuolaikinė vokiečių kalba, komunikacinė-pragmatinė lingvistika